

Körkérdés

az EU-tagság által támasztott követelményekről és teljesítésük feltételeiről

– I. rész

Magyarország EU-csatlakozása után előtérbe kerülnek az alkalmazkodás közép- és hosszú távú kérdései. Idei Körkérdésünk célja ezért a magyar gazdasági teljesítmény reálkonvergenciájának közép- és hosszú távú feltételeivel kapcsolatos vélemények összegyűjtése. Ezzel kapcsolatos kérdéseink a következők.

– Milyen intézményi reformok megvalósítását kell napirendre tűzni (és hogy célszerű bevezetésüket ütemezni) akár az EU által támasztott követelmények miatt, akár ezektől független hazai megfontolások alapján? Melyek ezek a követelmények, illetve megfontolások?

– Hasonlóképpen milyen területeken válik szükségessé a szabályozások átalakítása?

– Milyen hangsúlyváltásokat kell továbbá végrehajtani a gazdaságpolitikai prioritások összetételében és sorrendjében?*

Bácskai Tamás,
egyetemi tanár

1. A magyar gazdaság elsősorban gondjaival, bajaival és azok megoldásának halogatásával konvergál az EU tagországaival. Közigazgatása drága, és még meg sem tette az első lépéseket egy szolgáltató jellegű államigazgatás felé. Még nem fogták fel megfelelően azt, hogy az igazságszolgáltatás, a követelésbehajtás és a bűnüldözés gyors és hatékony működése eminensen gazdasági kérdés, mert nagy súllyal esik latba a telep-helyválasztásnál. Azonban eddig csak farigcsálás történt, s nem a központi kormányzat és az önkormányzatok feladatainak leszűkítése azokra a kérdésekre, amelyeket a piac nem tud megoldani, vagy rosszabban, illetve drágábban oldana meg. Ezzel párhuzamosan le kellene számolni azokkal az illúziókkal (baloldali és szélsőjobboldaliakkal), amelyek a megszokott mértékben és formákban óhajtják fenntartani a jóléti állam különböző (német, brit, osztrák stb.), az egyre hosszabb várható életkorból és az azzal járó nyugdíj- és egészségügyi kiadásnövekedésből eredően mind drágább válfajait, miközben azok forrásbázisát, a foglalkoztatottak számának és arányának csökkenése és a fajlagos bér-költségek versenyképesség diktálta mérséklése szűkíti. Nálunk a megoldást nehezíti, hogy az ellenzék vezető ereje minden reformot ellenez, holott egy konzervatív párt prog-

* A beérkezett válaszok folytatását márciusi számunkban közöljük.

ramjának szerves része volna az állami beavatkozás csökkentése, az öngondoskodás kiterjesztése stb. Schröder német kancellár ellenzéke, Merkel asszony vezetésével támogatja az elsősorban a kormányon lévő szociáldemokraták és zöldek bázisa által hevesen ellenzett reformokat, sőt kevesli azok mélységét. A Medgyessy-kormány visszariadt minden mélyreható, a választók igényeit sértő reformtól, s ezzel a 2006 derekáig, nagyjában már a választások kampányideje alatt működő új kormány mozgásterét is behatárolta. Fontos intézményi reformnak tartom az egymással versenyben lévő egészségbiztosítók kialakítását, amelyekben meghatározott mértékben a szolidaritási elv is érvényesül (például: a központi egészségbiztosítóhoz való – általuk ellenőrzött felhasználású – hozzájárulás formájában), valamennyi egészségbiztosító jogát arra, hogy egészségügyi magánintézménnyel is szerződjön, ami az ellenzett privatizálás helyett, mellett zöldmezős egészségügyi beruházásokat tenne lehetővé. A – nem kötelező – nyugdíjbiztosításnál a jelenleg elégtelen adókedvezmények növelésével ösztönözném az öngondoskodást. Ezen a ponton lehetséges a felzárkózás az EU derékhadához. Különös tekintettel arra, hogy a szükséges reformoknak az EU legnagyobb gazdasága, a német gazdaságot megelőző végrehajtása versenyelőnyt nyújtana még a német piacon belül is, vonzóbbá tenné a német tőkemigrációt hazánkba, s kívánatosná tenné Magyarországot a német tőke partnereként abban az új „Drang nach Osten” (terjeszkedés keletre) politikában, amit Schröder kancellár egyértelmű állásfoglalása jelez Törökország EU-felvétele tekintetében, Putyin Oroszországa és a nem demokratizált Kína szinte feltétel nélküli támogatásában. A magyar offenzívához Kelet felé megfelelő infrastruktúra szükséges: nagyszámú tolmács és fordító, valamint üzletember orosz- és kínainyelv-oktatása, dokumentációs központ fenntartása, a kis- és középvállalati szektor számára e piacokhoz megfelelő közös információs és levelező szervezetek megteremtése.

2. Milyen hangsúlyváltásokat kell végrehajtani a gazdaságpolitikai prioritások összetételében és sorrendjében? A magyar exportorientációban nagyságrenddel magasabb szerepet lenne jó szánni az EU határain kívül eső piacoknak (s ebbe az olajtermelő arab országokat is beleérttem a fent felsorolt Oroszország stb. mellett). Mind nemzetközi kereskedelmünk, mind tranzitbevételeink növelése, mind elmaradott régióink bekapcsolása a hazai és külföldi gazdasági vérkeringésbe megköveteli a közlekedési és távközlési infrastruktúra gyors fejlesztését, elsősorban a vasútét (beleértve a kamionok vasúti szállítását). A távközlés költségeinek leszállítása az EU-átlagra a gyorsabb érintkezés és ügyintézés elengedhetetlen eleme. Az elektronikus aláírás elérhető költségű terjesztése nélkül szolgáltató jellegű, olcsóbb közigazgatás nem lenne elérhető. Nálunk a társállamokéhoz képest igen kicsi az aktív népességen belül – hivatalosan elismert módon – foglalkoztatottak aránya. A nem megfelelően legalizált, de működő formákat (részidős, táv- stb.) foglalkoztatást szervesen be kellene illeszteni a jogrendszerbe. A munkaközvetítést és át-, illetve továbbképzést jelentős mértékben üzleti alapokra kellene helyezni: a munkaközvetítő és továbbképző megfelelő tudást szerző ügyfeleinek bizonyos garanciát adhatna, munkaerő-kölcsönző szerep vállalásával, saját rezsiben is. A gyártmány- és gyártásfejlesztés érdekében nem az alap kutatások költségvetési finanszírozását tekintem a fő tényezőnek, hanem a vállalati és alapkutató intézetek, egyetemi kutatóhelyek és innovációkat megrendelő és vásárló cégek integrálására az állami támogatást mint katalizátort. (Célkutatások pályáztatása stb.)

Becsky Róbert, közgazdász

„RÉSZVÉNYESEINK AGGÓDNAK”

„Részvényeseink aggódnak” – mondta *José Manuel Barroso*, az Európai Bizottság elnöke az európai üzletemberek (UNICE) találkozója alkalmából rendezett Versenyképességi Napon, a Brüsszelben az elmúlt év decemberében rendezett konferencián. Részvényesek alatt a polgárokat és az üzletembereket értve, és az ő aggodalmaikat közvetítve.

A brüsszeli sajtóközlemény a *Külgazdaság* ez évi körkérdése kapcsán jutott eszembe. Magyarországon is elmondható, hogy a gazdasági, de különösen a politikai eseményeket és folyamatokat látva mind az üzletemberek, mind a polgárok aggódnak. Miközben gazdasági felzárkózásunk, uniós taggá válásunk, a magyar gazdaság versenyképessége javításának kényszere a kérdések sorát veti fel, a politika szinte egyetlen gazdasági probléma megoldására sem tud közös választ találni. Még szerencse, hogy a verseny-szféra működése nyomán erre egyre kevésbé is van szükség.

Sajnos ez a helyzet a szerkesztőség által felvetett kérdésekkel is. A felzárkózás természetesen az Európai Unió átlagához értendő – bár itt érdemes különbséget tenni a korábbi 15 tagú és a jelenlegi 25 tagú uniós között. Az ún. nominális konvergencia, értve ez alatt a maastrichti kritériumokat, inkább a gyorsabban – rövid távon és hektikusabban – változó flow folyamatokat ragadja meg, mint például az infláció, az államháztartási egyensúly, az államadóság alakulása. A lap által feltett kérdésben szereplő reálkonvergencia ezzel szemben a gazdaságok versenyképességében, teljesítményében mutatkozó tartós különbségeket fejezi ki, az egy főre jutó GDP nagyságát, a jövedelmek, a bérek, valamint az árak színvonalában meglévő különbségeket. A két fajta konvergencia együtt, egymástól elválaszthatatlanul és egymásra – némelykor ellentétes irányban – hatva létezik. Az infláció lassulása, a defláció természetesen – kisebb-nagyobb visszaesésekkel – Magyarországon, de a többi csatlakozott országban is kimutatható. Ám a reálkonvergencia tényezőjeként számon tartott árszínvonal-közelítés ezzel éppen ellentétes hatást vált ki. Az árszerkezet uniósbeli állapotoknak megfelelő átalakulása, például a szolgáltatások árának meredek emelkedése, új, értékesebb szolgáltatástípusok megjelenése, a szolgáltatások liberalizálása árszínvonal-emelkedést is okozhat. Ugyanez mondható el a költségvetés konszolidációját illetően. Az uniós csatlakozás önmagában véve is – ezt az elmúlt fél év eseményei is bizonyítják – rövid távon növekvő kiadásokat okoz, esetleg bizonyos típusú – például vám- – bevételek kiesését jelenti a költségvetés számára. Az uniós támogatások megszerzéséhez szükséges állami hozzájárulás előteremtése átrendezi a költségvetést, miközben pótlólagos kiadást jelent az állam számára, a bevételek a pályázatokat elnyertekhez áramlanak, és csak a sikeres pályázatok „termőre fordulása” révén és után jutnak vissza, részben a költségvetésbe. Nem szólva az állami újraelosztó rendszerek és intézmények államháztartási reformmal járó átalakulásáról. Ez utóbbi legfontosabb összetevője a nyugdíj- és az egészségügyi és szociális ellátó rendszer átalakítása. Én ezért inkább a konvergencia rövid, illetve közép- és hosszú távú folyamatairól, intézményi feltételeiről beszélnék. Más megközelítésben a versenyképesség feltételeiről, melyek teljesítése révén mehet végbe a konvergencia. A svájci IMD intézet által évente végzett versenyképességi felmérés – melyet a World Competitiveness Yearbookban publikálnak – a gazdasági teljesítmény, a kormányműködés hatékonysága, az üzleti környezet, az infrastruktúra tucatnyi fő- és almutatója alapján sorolja az országokat. Ebben megtalálható a nominál- és a reálkonvergencia minden kritériuma és összetevője.

Bár nem a feltett kérdés sorrendjében, inkább a teendők sürgősségét tekintve emelém ki a konvergencia intézményi feltételei között a költségvetés, s ennek részeként a nyugdíj-, az egészségügyi és szociális ellátó és az oktatási rendszer átalakítását. Rövid távon mindegyik a nominális konvergencia költségvetést érintő, leginkább terhelő kérdéseként merül fel. De ki vitatná, a tudás társadalmában mennyire fontos tényezője a gazdasági növekedésnek, a versenyképességnek az oktatási rendszer? Vagy hogy a gazdasági teljesítmény javulásának milyen fontos összetevője a foglalkoztatottság növelése mind a társadalom, mind az egyén szempontjából? Ami persze az egészségügyet is érintő kérdések sorát veti fel. Egy nemrég publikált tanulmány¹ egyesült államokbeli elemzéseket idézve állapítja meg, hogy az Egyesült Államokban a növekedés húzóereje a 80-as évek közepén-végén például az egészségügy és az oktatás volt.

Gazdaságpolitikai következtetések adódnak a leírtakból. A hivatkozott konferencia alcíme ugyanis „A liszaboni küldetés” volt, és az előadók, az Európai Unió illetékes bizottságainak biztosai, akik a vállalkozás- és az iparpolitika, az oktatáspolitikai, valamint a regionális politika szempontjából közelítették a kérdést, egyöntetűen fogalmazták meg, hogy az elkövetkező néhány évben alapvető gazdaságpolitikai prioritás a gazdasági teljesítmény és a foglalkoztatás növelése. Ez nyilván még inkább parancsoló feladat egy felzárkózó ország számára.

Mellesleg ez nemcsak az üzleti világ véleménye, a nemrég publikált legújabb „Eurobarométer” szerint a 25 tagországban megkérdezett polgárok leginkább a munkanélküliségtől és a gazdasági helyzetből adódó létbizonytalanságtól tartanak.

Jó volna, ha a gazdaságpolitika Magyarországon nem a kétes, a napi politikai szempontok által vezérelt rövid távú érdekeken, hanem a gazdaság és a társadalom hosszú távú céljain alapulna. Sajnos mindez 2005 elején, két évvel a választások előtt inkább jámbor óhaja, mintsem reális kívánalma egy magyar „részvényesnek”.

Benedek Tamás,

a Joint Venture Szövetség Gazdaságstratégiai Bizottságának elnöke

INTÉZMÉNYI REFORMOK – SZABÁLYOZÁSOK – GAZDASÁGPOLITIKAI PRIORITÁSOK

Sajnos úgy tűnik, hogy azoknak a szakértőknek volt igazuk, akik az EU-csatlakozás első évétől nem vártak szinte semmilyen lényeges és pozitív irányú változást. Budapest utcái koszosak, legfeljebb a kátyúk száma és mélysége, valamint az utcai piszok területi elhelyezkedése módosult, melyek között a déli órákban – hála az enyhe januárnak – a rövidesen lajstromba kerülő hajléktalanok alszanak. A munkanélküliség valamelyest nőtt, különösen a fiatalok tekintetében, és Hegyeshalomnál olykor 5 óra a várakozási idő.

Túl vagyunk egy elfuserált népszavazáson, és annak ellenére, hogy az egyébként egymást rendszeresen mocskoló képviselők nagyjából és pártállástól függetlenül egyetértettek egy „fura” törvényjavaslattal, azt nem sikerült keresztülvinni. Ettől függetlenül a korrupció nem csökkent, az átláthatóság nem javult, és a közbeszerzések még mindig nem tűnnek teljesen tisztának. Az amúgy sem szárnyaló EU-gazdaságon belül számos hozzánk hasonló ország jobb eredményeket produkál.

Ezeket hallja, látja és olykor saját bőrén is érzékeli az „utca embere”.

¹ *Hamar Judit*: Termelékenység és szerkezeti váltás. A magyar gazdaság és a felzárkózás főbb tényezői nemzetközi összehasonlításban. *Külgazdaság*, 2004. 10. szám.

De nézzük ezek után, hogyan értékeli a szakemberek az ország helyzetét.

Nyilvánvaló, hogy a nyitott gazdaság egyre sebezhetőbbé teszi vállalatunkat. A vállalkozások száma magas, de jelentős ezek közül a kényszervállalkozások száma. Magas az elavult technológiák aránya is, ezekkel nem lehet nemzetközi versenyfeltételek között helytállni.

Az aktivitási ráta alacsony, az átlagos tudásszint csökken, és az egészségügyi mutatók kiemelkedően rosszak. Alacsony a gyermekvállalási hajlandóság és rövid az átlagosan várható élettartam.

A társadalmi különbségek jelentősek, és egyre nagyobb a különbség a leszakadó rétegek és a felső réteg között. (2002-ben a lakosság legmagasabb és legalacsonyabb jövedelmű 20 százaléknak az egy fogyasztási egységre jutó jövedelme a KSH adatai szerint 3,2-szeres eltérést mutatott. A TÁRKI adatai szerint 2003-ban a különbség már 4,5-szörös.)

Az ország szétszakadását (dualitás) ellensúlyozó folyamatok nem hatékonyak, gyenge a társadalom kooperációs hajlama, egyre gyakoribb a morális eltanácstalanodás. A gazdaságot (és a társadalmat is) a rövid távú, gyors meggazdagodás vágya sarkallja (járdékvadász stratégia), az intellektuális elit a versenytől mentes állam- és politikafüggetlen rendszerekben elkényelmesedett.

Az államháztartás helyzete feszültségektől terhelt, a közösségi szolgáltatások több szegmense is a működőképesség határán van.

Ilyen körülmények között – nézetem szerint – nem segíthet, ha „egyes intézményi reformokat” napirendre tűzünk, ha bizonyos szabályzásokat átalakítunk vagy hangsúlyváltásokat eszközölünk a gazdaságpolitikai prioritások összetételében. Ha azt akarjuk elérni, hogy az ország fejlődése (működése) mind ütemében, mind irányában az EU fejlett tagországaihoz történő felzárkózást segítse elő, az említett területeken gyökeres változtatásokat kell végrehajtani.

Több mint egy évtizede napirenden van az „intézményrendszer reformja”. Ami e területen történt az – többek megállapítása szerint – toldozgatás-foltozgatás. (A riporter a miniszterelnöki interjú során ezt „maszatolásnak” nevezte.) A kérdés viszont az, hogy adott rendszert reformálunk-e meg (például: közigazgatás, egészségügy stb.) vagy bizonyos területeken eszközölünk reformokat, de az adott rendszert változatlanul hagyjuk.

A „hétköznapi gazdálkodó”, legyen vállalatvezető vagy alkalmazott, csak azt érzékeli, hogy olyan intézményekkel kell háborúznia, akik nem értik és nem kezelik megfelelően problémáit. Nézete szerint ez nem szolgáltató közigazgatás, hanem hatalmat gyakorló, olykor megfélemlítő, vagy hozzá nem értését elkendőző (néha nyíltan vállaló) hivatalnokok hatalma.

Mondhatnánk, hogy a legsürgősebb teendő például az egyes *intézmények közötti koordináció* megteremtése lehetne, hiszen számos esetben más-más véleményt kapunk az egyik illetékes minisztériumtól és a másiktól, ha netán valamilyen nem egyértelműen felfogható törvény tartalmára „rákérdezzük”, állásfoglalást kérünk (min. 30 munkanap!). Jó példa erre a támogatott beruházások áfatartalmának arányosítási kérdése. (Itt legalább szórakozhatunk egy kicsit, amikor az egyik hivatal hivatalnokja minősíti a másik hivatal hivatalnokát!)

De amikor a jogszabályalkotók „saláta-törvényekről”, „üres kagyló törvényekről” és arról írnak, hogy sok esetben súlyos hiba és felelőtlenség volt „egyszerűen lefordítani” és megszavaztatni EU-törvényeket, már nincs kedvünk mosolyogni, és még annak sem tudunk szívből örülni, ha arról értesülünk, hogy az előbbi (az áfa) ügyben már születésben vannak bizonyos javaslatok.

Hihetnénk azt, hogy az EU-pénzek felhasználásához (lehívásához? elnyeréséhez?) szükséges *pályáztatási rendszer* létrehozása és tökéletesítése a legsürgősebb teendő az

„egyes” intézményi reformok sorában. Jelenleg ugyanis nem ritkák az ellentmondó elbírálások (volt eset, hogy két teljesen azonos pályázatból az egyik nyert, a másiknál hiánypótlást rendelt el a „hatóság”), és addig, amíg nem publikálják a szinte teljesen érdektelen adatokat (hányan pályáztak, mennyien nyertek, mennyi támogatást kap az ország), fel sem dolgozzák azokat az igazán lényeges tartalmi kérdéseket, amelyek a pályázatok és pályázók szándékaira, felkészültségére, képességeire és készségeire vonatkoznak. (Sajnos az a nem olcsó informatikai szoftver, amellyel a pályázatokat kezelik, „ezt nem tudja”). A pályázati rendszerben egyébként mind a mai napig nem ismertek – vagy nem nyilvánosak – azok a trendek, amelyek a leadott pályázati dokumentációk alapján megismerhetők lennének, és amelyek mind makrogazdasági, mind mikrogazdasági szinten segítséget nyújthatnának az országnak, vállalkozásainak és a befektetni szándékozók számára egyaránt. A hazai, európai uniós pályázati rendszerben egyértelműen észrevehető, hogy hiányzik a stratégiai irányvonalat finanszírozásokkal támogató gondolkodás, ehelyett van agyaggalamb-lövészet jellegű, futószalagszerű pályázatgyártás, amelynek célja szinte minden esetben megfogható, tárgyiasult fejlesztés, holott legalább ekkora tömegű pénzmennyiség áll rendelkezésre a humánus fejlesztésére, állítólag kihasználatlanul.

Gondolhatnánk, hogy az intézményi reformok sorában élenjáró feladat a *karcsúsítás*, a felesleges tevékenységek (és emberek) leépítése. Ezzel némileg csökkenthetők a költségvetést terhelő kiadások és – egyesek szerint – ahogyan a hadsereg esetében a kisebb létszámú, de profi szervezet a hatékonyabb, úgy az intézmények esetében is ez lehetne a megoldás. (Nem is az a fő bajunk, hogy olyan nagyköveteink vannak, akik még természeti katasztrófa esetén sem tartják szükségesnek szabadságukat megszakítani és állomáshelyükre visszatérni, hanem az, hogy ország-világ előtt kijelentik, „ott lévő fiatal munkatársaim e feladatok ellátására maximálisan – és nálam mindenképpen jobban – alkalmasak”). Mindez azonban olyan munkahelyi légkört és munkatársi viszonyokat teremt, amely egyértelmű gátja a lelkiismeretes, alapos és szakszerű munkavégzésnek.

Ahogyan az előbbieken az ország problémáit, úgy az egyes intézményi reformszükségletek sorát is folytathatnám. A reformnak azonban nem tűzoltásnak, hanem koncepciózus, átgondolt és a teljes rendszer működését átható megoldásnak kell lennie.

Természetesen megértem és belátom, hogy az apróbb változtatások sokkal kisebb politikai kockázattal járnak, de azokon a területeken, ahol 15 év után is a múltban bevett elemekre épül a rendszer, meggyőződésem, hogy hatástalanok az „apró reformok”.

(Ad abszurdum, még az is leírható, hogy bizonyos területek átfogó és átgondolt megújítása nélkül az EU-csatlakozás is értelmét veszti.)

Végül, de nem utolsósorban: vannak nekünk *gazdaságpolitikai prioritásaink*? Ha lennének, akkor – ahogyan az éppen legfontosabbnak vélt intézményi reformok megvalósításának esetében – itt sem lenne gond a válasz. A gazdaságpolitikai prioritásokat azonban először meg kellene határozni. Kellene egy vezérfonal (stratégia), amely nem lefordított változata a nálunk előbbre járó országok Nemzeti Fejlesztési Tervének, nem általánosságokat és az egyes fejlesztési alternatíváknak kompromisszumos, de sehová nem vezető elegyét magában foglaló, nehezen konkretizálható „terv”. *Olyan irány (gazdaságpolitika, iparpolitika stb.) egyértelmű kijelölésére lenne szükség, amely legalább abban eligazít, hogy a központi szándék mit támogat, mit segít, mit vár el a gazdaság (és nem csak a gazdaság!) szereplőitől.*

Az EU-integráció a jelenleginél sokkal elkötelezettebb és határozottabb kormányzást (pontosabban országvezetést) igényel. Annak ellenére, hogy tagságunk következményeként csökken a Parlament és nő a Kormányzat szerepe, a fő irányok és így a gazdaságpolitikai prioritások meghatározása és megvalósítása megfelelő konszenzusok nélkül, viszonylag egységes akarat nélkül elképzelhetetlen.

A jelenlegi helyzetből konfliktusok vállalásának mellőzésével kilábalni, prioritásokat meghatározni, méginkább érvényre juttatni nem lehet.

Tehát cselekvőképesebb államigazgatásra, korszerűbb és nem pazarló elosztó rendszerekre lenne szükség.

Milyen feladatok várnak a kormányzatra e téren? Nem kevesebb, mint kijelölni a fejlesztéspolitika céljait, kritikusan értékelni a fejlesztéspolitika jelenlegi rendszerét, és kialakítani egy hosszabb távú stratégiát (Második Európa Terv). Ezt követően biztosítani kell a megfelelő végrehajtást, ennek átláthatóságát, tisztaságát, folyamatosan értékelnie kell az eredményeket (monitoring).

Mi tehát a válasz a felvetett kérdésekre?

Az országban a felsorolt negatívumok ellenére van érzékelhető fejlődés. Ha most olyan feladatot kapnék, hogy azokról a pozitívumokról adjak számot, amelyek az elmúlt években és különösen a csatlakozás kapcsán érzékelhetők és reményt keltőek, legalább ennyi felsorolásra futná erőmből.

Egy dolgról azonban nem tudnék beszámolni, bár ez talán mindennek alapja. *Hiányzik a tisztességes, szakszerű és alapos munkavégzés.* Ha az élet bármely területét vizsgáljuk, érzékeljük, hogy – összehasonlítva más, nálunk fejlettebb országokkal – sok esetben hanyag, slendrián, szakszerűtlen munkáért fizetünk ugyanannyit (lassan többet), mint mások. (Benne van ebben a mérgezett paprika, a nem tejből készített sajt vagy a másodlagosan erjesztett sör ugyanúgy, mint a piszkos szállodai ablak, csaptelep, vagy az éppen átadott új lakás lemálló vakolata, felpúposodó parkettája.)

Nem többet, hanem jobban kellene dolgozni. Igaz ez a kormányzati munkára, az intézményekben folyó tevékenységre, de talán méginkább igaz a „hétköznapi vállalkozókra”, jogászokra, orvosokra, tanárookra, pincérekre, bolti eladókra és még sorolhatnám.

Az igazi feladat tehát elérni és folyamatosan fejleszteni a lelkiismeretes, alapos és szakszerű munkavégzést. Számon kérni és szankcionálni minden olyan esetet, ahol ez csorbul. Ez az ország irányítóinak, vezetőinek legfontosabb feladata, legyenek azok miniszterek, vállalatvezetők vagy vezető értelmiségiek.

Bod Péter Ákos, egyetemi tanár

Amint a modern házasságokban ma már ritka, hogy az esküvőt követő nászi éj hozza meg a felek számára egymás megismerését, ehhez hasonlóan a mai integrációs frigyre lépést is olyan hosszú jegyben járás, közös készülődés és együtt élés („partneri viszony”) előzi meg, hogy maga az integrációs aktus alig jár érdemi változásokkal, nagy meglepetésekkel. Ezt a 2004. májusi EU-belépésünk előtt is tudni lehetett; ezért is igyekeztek a szakértők oszlatni a nagyközönségnek a belépéshez kapcsolódó fölös aggályait és túlzó várakozásait. Az EU korábbi bővítéseinek tapasztalatai alapján tudni lehetett, hogy a teljes jogú tagsági viszonyból fakadó gazdasági és intézményi változások zöme a jogi aktust megelőző évek során lezajlik, illetve az alkalmazkodási folyamat a csatlakozás másnapján is folytatódik, hosszú éveken át.

Az átállási sokk (mind pozitív, mind negatív vonatkozásokban) különösen mérsékeltenek ígérkezett a mostani tízes (az uniós támogatásokat illetően „félpénzes”) bővítés esetén, hiszen ez már nem a nagyvonalúbb ibér vagy görög felvétel: az új tagok részéről a pénzügyi transzferek egyenlege kisebb nagyságrendű, mint amekkora tőkemozgást a pénzpiac generálni szokott kis, nyitott gazdaságokban. Másfelől negatív sokkal sem kellett igazából számolni a két tárgyaló fél sokféle derogációja következtében, valamint a frigy előtti már említett kényszerű alkalmazkodási megrázkódtatásaink korábbi bekövetkezése miatt.

Mégis figyelemre méltó, hogy a magyar gazdaság és társadalom életében a csatlakozást követő hónapok még az informált várakozásokhoz képest is kevés változással, csekély meglepetéssel jártak. Egy új esztendő lehetséges fejleményeit latolgatva mégsem indulhatunk ki abból, hogy ha 2004 májusa és decembere között sok minden nem történt, akkor a továbbiakban sem várható fordulatszerű változás. Az alábbiakban azokat a tényezőket futom át, amelyek megérezésem szerint változást indukálhatnak, vagy az eddigi módosulások hatásait felerősíthetik.

A változások csekély volta részben látszólagos. A vám- és intézményi határok májusi megszűnését követően több gazdasági ágban (így a hitelintézetek és biztosítók világában) irodák és képviseletek megnyitásával igenis feltűntek új potenciális versenytársak; feltűntek, de a fennálló piaci viszonyokat egyelőre nem befolyásolták. Ám meglehet, hogy az igazgatótanácsok már meg is hozták a régiót és benne hazánkat érintő döntéseket, és emiatt a 2005-ös év sok iparágban egyáltalán nem lesz esemény nélküli. És itt ránk nézve nemcsak annak van jelentősége, hogy a magyar piacon hányan válnak potenciális szereplőből ténylegessé, hanem annak is, hogy a határ túlfelén mi történik: kik telepednek le Szlovéniában, kik Szlovákiában, kik döntenek Budapest helyett Prága, Miskolc helyett Kassa mellett.

Ezt az aspektust a magyar gazdasági döntéshozatali kör eddig jórészt figyelmen kívül hagyta, legalábbis nemzetgazdasági szinten, holott ismerhetjük az agglomerációs hatást: ha valahol kellő méretű gazdasági aktivitás koncentrálódik, akkor ott a fajlagos ügyleti költség csökkenése miatt akkor is érdekesebb egy új szereplőnek belépnie, ha egyébként a helyi bérköltség vagy más költségvetel egy alternatív telephely mellett szólna. Következésképpen ez az alternatív telephely – mondhatni önhibáján kívül – akkor is veszíthet vonzerejéből, ha egyébként magához képest javul a versenyképessége. Helyzetünkre lefordítva: változatlan, sőt javuló nemzetközi versenyképességi pozíciót feltételezve (ami sajnos a bér-versenyképességi helyzetünket ismerve helytelen feltételezés) pozíciónk akkor is romlik, ha a közvetlen környezetünkben mások még gyorsabban, és főként időben minket megelőzve javítanak relatív helyzetükön.

Ezek nem absztrakt, teoretikus ügyek. Szeged helyzetét Szabadka jó ideig nem veszélyeztetheti, de bizony a szlovéniai Lendva ránőhet Lentire, a borsodi és nógrádi iparvárosok is pozíciót veszthetnek néhány év alatt a dinamikusabban fejlődő (reptérrel, általában jobb infrastruktúrával ellátott, netán jobban menedzselt) felvidéki városokkal szemben. Mégsem érezni a közlekedési hálózat fejlesztése vagy a területfejlesztés eddigi menetén, hogy a kormányzat komolyan bekalkulálta volna az elmúlt néhány évben azt, ami 2004-ben végre hivatalosan bekövetkezett: a gazdasági határok légiesedését és a területi versenypozíciók ebből következő hirtelen módosulását. A magánszektor a jelek szerint stratégiai gondolkodásban is a kormány előtt jár: nemcsak a „magyar multik” fúziós vásárlásaira gondolok, hanem sokkal kisebb tőkeerejű cégek határon átnyúló vagy a határhoz közel hirtelen esélyként kezelő akcióira (melyekről egyelőre csak anekdotikus ismereteink vannak).

A csonka 2004-es tagsági esztendő látszólagos eseménytelensége más vonatkozásokban is elkényelmesítette a kormányzatot. Jó ideje lehetett tudni, hogy a magyar adórendszer igazi nagyjavításra szorul (már 2000-ben a PM-ben komoly és ígéretes szakmai munkálatok folytak, amelyek azután a politikusi megfontolások miatt leálltak), mára azonban itt dörömböl a valóság: adórendszerünk számos fontos eleme egyszerűen nem kompatibilis az uniós társaink (és egyben – ne röstelljük kimondani – versenytársaink) által életre keltett normákkal. A szomszédjaink szintje felett tartott áfakulcsok forgalomterelő hatásait előre lehetett látni, miért van mégis az, hogy váratlan adókiesésre panaszkodnak az illetékesek. Sajnos, éppen az áfa az a tétel, amelyre a költségvetési tervezés a bevétel súlypontját áthelyezte a személyi jövedelemadó-kulcsok megígért csökkentésé-

nek ellentételezésére – súlyos melléfogás ez új viszonyaink között, hiszen a tőke mellett a fogyasztás (a fogyasztó) is meglehetősen mobil, míg a munkavállaló és a munkaadó (bármivel fenyegetőznek nagyvállalati hangadók) néhány százalékos szja-többletteleher miatt nem fog, mert nem képes, Bécsbe vagy Kassára költözni.

Már ma is késő lenne az átfogó adóreformot bevezetni, de látjuk, 2005 nem annak lesz az éve. És nincs sok illúzióm, 2006-ra – ciklusa utolsó megkezdett évére – sem fog előállni komoly változtatással a koalíció. Ám arra mégsem lehet számítani, hogy a külvilág megvárja, amíg Magyarországon fordul egyet a politikai ciklus, és kimúlik a béna kacsa.

Hasonlóképpen valami csodavárás tapasztalható az uniós stabilizációs paktumból adódó kényszereket illetően. Az, hogy hazánkat a túlzott deficiteljárás alá vonták, a nagyközönségnek alig jutott tudomására, ami annyiban érthető is, hogy az ország nem lévén tag az eurózónában, azonnali büntetéssel nem néz szembe. Ám a kormányzat érdemi reakciójának hiánya talán nem a magabiztosság jele, hanem a probléma iránti érzéketlenségé. Ha ugyanis a görögökkel együtt mi maradunk a túlzott deficiteljárás keretében elmarasztalt ország, valamint az Európai Központi Bank (EKB) 2004. októberi konvergenciajelentésében a 11 GMU-n kívüli tagból a tizenegyedik helyen állunk a Gazdasági és Monetáris Unióba (eurózónába) való belépésre való felkészültség alapján, akkor ez súlyosabb ügy annál, mint ahogy azt a kormányzat elhinni és elhitetni látszik.

E gazdaságpolitikai stigma két módon is beleszólhat életünkbe. Egyfelől az uniónak nagyon is vannak eszközei a tagok által vállalt feladatok elvégzésének kikényszerítésére: ez az uniós közös alapokhoz való hozzáférés esetleges szigorítása. (Nemrég láthattuk, hogy Portugáliát az uniós felzárkózási alapokból való részleges kizárás fenyegetésével villámgyorsan makrogazdasági kiigazításra ösztönözték – igaz, a portugálok már a GMU tagjai). Másodszer az eurózónába való felvételünk kitolódása igen súlyos versenyhátrány lenne azokkal szemben, akik érezhetően előbb válnak képessé a közös valuta bevezetéséhez szükséges előfeltételek teljesítésére.

Azt érzékelti lehet, hogy az EKB nem lelkes az új tagországok gyors euróátvételét illetően; talán nem ellendrukker, de aligha tenne bármilyen engedményt javunkra kétséges esetben (például statisztikai adatok határértékénél). De a legnagyobb bizonytalansági tényező nem az, hogy a feltételek teljesítése esetén felvesznek-e minket a GMU-ba – ez különben sem 2005 kérdése –, hanem maga a bizonytalankodó kormányzati politika. Az uniós értékelésekkel szembeni érzéketlenség, a jegybankkal kapcsolatban az uniós normákhoz képest visszalépést megvalósító törvénymódosítások (a felügyelő-bizottság visszaállítás, az MNB-törvény 2004 végi módosítása) azt üzenik: a GMU felé való gyors haladás nem számít stratégiai iránynak – miközben szóban senki sem állítja az ellenkezőjét. Az eurózónába való felvételünk további lebegtetése pedig végig makrogazdasági teherrel jár (a szuverén és a vállalati hitelek magasabb kamatfelára formájában), az üzleti világ számára pedig egy olyan többletkockázattal, amelytől mentes minden tagország, ahol az euró a fizetőeszköz (azaz Ausztrián kívül 2007-től várhatóan ez lesz a helyzet a Baltikumban és Szlovéniában is – az utóbbi közvetlen versenyképességi következményekkel járhat reánk nézve).

Még 2002-ben nagyvonalú számításokat tett közzé az MNB az euró átvételétől várható egyszeri megtakarítás és folytatódó növekedési előny mértékéről – a kalkulációt komolyan nem vitatta a szakma. Ha azonban kitolódik GMU-tagságunk, akkor a későbből fakadó költségeket hasonló módon meg lehetne becsülni, ám ilyen számítás nem látni, holott a költség-többletet a mai gazdaságpolitikai kurzus opportunity costjaként minden esztendőben fel kellene számítani.

Botos Katalin,

a Szegedi Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyetemi tanára

A *Külgazdaság szerkesztősége* által feltett komplex kérdéscsoportra az adott keretek között csak töredékes válasz adható. Kötetnyi irodalom foglalkozhatna a gazdaságpolitikai koncepciók változataival, noha valójában igen szűk ösvényre van kényszerítve a döntéshozói kör. A fenntartható növekedéshez finanszírozható gazdaságpolitika kell. Ha fél évszázada – néhány év kivételével – mindig passzív volt a fizetési mérlegünk, akkor a gazdasági növekedés csakis folyamatos tőkebeáramlás esetén képzelhető el. Mindezekelőtt a fennálló állami adósságállomány folyamatos refinanszírozása tesz szükségessé folyamatos tőkeimportot, mert – sajnos – a magyar megtakarítási hajlandóság határozottan megcsappant. Pótlólagos külső tőkebeáramlásra pedig – mivel az államadósság is limitált a maastrichti elvek szerint, s ma már többé-kevésbé a határon mozog – lényegében csak a magánszférában lehetne számítanunk. Persze csak akkor, ha a költségvetési egyensúlyhiány nem teszi elkerülhetetlenné a külső források bevonását. Hazánk az ikerdeficit kérdésében hasonlít az USA-hoz – pont ebben? –, mivel a belső eladósodottság a belső forráshiány miatt nyomban külsővé transzformálódik. (Milyen érdekes: a KGST-világban a Szovjetunióhoz hasonlítottunk abban, hogy az egyetlen ország voltunk, amely külkereskedelmi exporttöbbletet tudott folyamatosan felmutatni – a Nagy Testvéren kívül. Ugyanakkor pontosan akkor, abban az időben kezdtünk hasonlítani az ikerdeficit kérdésében az USA-hoz, amikor ott ez a jelenség megmutatkozott.)

Az első számú gazdaságpolitikai prioritás Magyarországon tehát ma is kényszerűen a külső finanszírozhatóság garantálása – mint lassan már negyedszázada. Azon hosszan lehet elvitatkozni, hogy a tőke bevonásához milyen kamatszint az elegendő, milyen játéktere van ebben a Nemzeti Banknak, s mit határoz meg a piacok értékítélete. Mi befolyásolja ezt (mármint a piacok értékelését) jobban: az MNB esetleg lazább pénzpolitikája, amely a kamatok csökkentésében jelentkezik, s az MNB deklarált infláció elleni fellépésének hitelességét kérdőjelezné meg a külső finanszírozók számára, vagy az, hogy a költségvetés korábban túlköltekezett, s a fennálló magas deficit leszorítása nehezen megy. Világos, hogy a deficit többek között azért is magas, mert az államadósság finanszírozása drága a magas MNB-alapkamattal. De vajon lehet-e a probléma orvoslását itt kezdeni? Lehet-e – úgymond – a költségvetés helyzetét pusztán a kamatcsökkentéssel javítani?

A kérdés szorosan összekapcsolódik a fizetésimérleg-helyzettel. Csak olyan kamatok létezhetnek a piacon, amelyek mellett az ország finanszírozásához szükséges tőke beáramlik a gazdaságba. A jelen helyzetben – ha nem akarunk leértékelni – a hiány kikényszeríti a relatíve magas kamatokat. Ezért sürgetik a kormányzat részéről is a leértékelést, mivel a fizetésimérleg-romlásnak más módon való megállítása nem látnak lehetőséget. A leértékelés azonban nyilvánvalóan az infláció újabb felszökkenését eredményezi, tehát az infláció elleni küzdelmet ismét csak hiteltelenné teszi.

Aligha van más út, mint a költségvetési kiadások lefaragása, csakhogy ez politikailag igen kényelmetlen, s hosszú távon sok problémát okozó megoldás.

Nem látom továbbá intézményesen megoldottnak az agrárium súlyos problémáit, ezen belül súlyos gondnak tartom az európai méretekben példátlanul szélesre nyílt agrárrollót, a gazdálkodás pénzügyi bizonytalanságait és a vidékfejlesztés intézményrendszerének működését. Ceterum censeo, az agrárrolló szétnyílását csökkenteni kell, hiszen ez az ágazat hoz nettó devizát az országnak. Minden csekély GDP-részarány ellenére ezen ágazat jelentősége a fizetésimérleg-egyensúlytalanság mérséklése szempontjából óriási. Egyszerűen érthetetlen számomra, hogy ezt a magyar gazdaságpolitikusok és

elemzők miért nem súlyának megfelelően kezelik. Azt persze nagyon is jól értem, hogy egyik kormányzat sem mer az agrárollóhoz érdemben hozzányúlni – egy bizonyos liberalizációs szint fölött már nem is tud –, hiszen az emelhetné a fogyasztói árak szintjét, s magát az élelmiszer-ipari export versenyképességét is ronthatná. Ugyanakkor társadalompolitikai szempontból lehetetlen helyzet, hogy az e szempontból oly fontos ágazat ennyire eltérjen az európai tapasztalatok szerinti arányoktól. Ez valóban az agráriumból élők elsorvadását, a környezet lepusztulását eredményezi, s kellő területfejlesztési politika híján a magyar vidék elszegényedéséhez, következképp fokozott urbanizációhoz vezet, annak minden urbanizációs ártalmával, szociális feszültségével.

Nem látom továbbra sem erősödni a magyar kis- és nagyüzemi szektor integrációját, s ezen belül egy kis, de fontos kérdés megoldását: a megfelelő szakember-utánpótlás kinevelését. Németországban a kis- és középvállalatok adják a tanoncok – leendő szakmunkások – zömét. Ez akkor is fontos humántőke-kérdés, ha a hagyományos ágazatok visszaszorulnak a GDP-ben. Azért a magyar export zömét döntően a hagyományos ágazatok adják. Mellesleg az új technika szakembergárdájának kinevelésében is komoly szerepe van a kisvállalkozásoknak. A jó szakember hiánycikk, s nem lehet csupa végzős társadalomtudóssal és kommunikációs diplomással megoldani a munkaerőpiac strukturális egyensúlyát – a magyar gazdaságban sem.

De a jelen rövid írásba e kérdésekkel kapcsolatos javaslatok megfogalmazása nem fér bele, hiszen – mint utaltam rá – kötetnyi elemzést és operatív információt igényelne. Csupán egy, szorosabban vett pénzügyes témára szeretnék valamivel részletesebben kitérni, amely talán a legközvetlenebbül kapcsolódik a reálgazdasághoz: a technikai-technológiai haladás finanszírozására.

Ismeretes, Európa egyik legnagyobb problémája, hogy a szabadalmak egynegyedét sem teszik ki az USA-énak. A kutatás-fejlesztési beruházások is döntően a hagyományos ágazatokban tevékenykedő nagyvállalatoknál történnek, s sokkal ritkábban kis, kezdő, új technológiákkal kísérletező vállalkozásoknál.

Az EU-bizottság egyik közelmúltbeli jelentése rámutatott, hogy melyek az innovációt, kutatás-fejlesztést befolyásoló fő tényezők. Ezek:

- a szellemi tulajdonjogok védelme,
- a határterületekre koncentrált oktatási rendszer,
- a stabil makrogazdasági környezet,
- a rugalmas termék- és munkaerőpiacok,
- s az induló cégek kockázati tőkéhez jutása.

Ha az új cégek alakulását vizsgáljuk, azt látjuk, hogy Európában és az Egyesült Államokban ugyanolyan ütemben keletkeznek. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy Európában sokkal inkább a kevésbé innovatív szektorokban jönnek létre ezek az új vállalkozások, és döntően banki finanszírozással. A kockázati tőke az amerikai mértéknek egyharmadát sem teszi ki az EU-ban. Az is jól ismert, hogy általában a tőkepiaci finanszírozás Európában alatta marad az Újvilág adatainak. Ennek köze lehet az innovatívabb ágazatok fejlődéséhez, lemaradásához is. A banki finanszírozás ugyanis nagy óvatossággal viszonyul a kezdő, kockázatos és kisvállalkozásokhoz – bizonyos mértékig érthetően, hiszen ott az „Én kalandom a te pénzeddel” folyik.

A tőkepiacok az Óvilágban valóban nem kellően fejlettek, részekre töredezettek. Annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben látványos fejlődésen ment keresztül a piac. 1980-ban még csak a GDP 8 százalékát tette ki a tőzsde kapitalizációja, míg az angol adatok 46 százalékot, az USA adatai 38 százalékot tettek ki. A kontinentális Európa adata 2000-re 105 százalékra emelkedett, míg az angol és az USA tőzsde tőkésítettége is gyorsan növekedett, 184 százalékot, illetve 155 százalékot ért el. Így, bár a fejlődés – megismétlem – látványos, az angolszászok még mindig őrzik fölényüket e téren.

Európa nemzeti pénzügyi rendszerei jelentősen eltérnek egymástól, eltérő szabályozókkal, adórendszerrel, jogi környezettel rendelkeznek. Bár az 1999-ben elfogadott intézkedési tervek számos harmonizációs irányelvet tartalmaznak, ezek egy része még nem lépett életbe, 2005-re van előirányozva. Bizonyos előrelépésről lehet beszámolni a vállalatátvételek harmonizálása terén, amelytől a részvényesi jogvédelem és a vállalat-irányítás erősödését várják a pénzügyi szakemberek.

Ugyanakkor még 2004 elején is 30 nemzeti tőzsde s 20 nemzeti elszámolási rendszer működött az EU-ban, amelyhez a csatlakozó országok további 20 rendszert „házasítottak”. Az euró ugyan egységes a tagországok között, de az infrastruktúra fregmentált, töredezett.

A pénzügyi rendszer fejlesztése jelentős növekedési potenciált jelenthet, az ECB becslései szerint akár 1 százalékot is kitehet.

Nem kell talán ecsetelni, hogy e téren a hazai viszonyok is a kihívást példázzák.

Pedig a tőkepiaci finanszírozásnak fontos szerepe lenne – ha nem is nyomban a tőzsdéknek – a kezdő kisvállalkozások finanszírozásában. Szegedi kollégáim kutatásai felhívták arra a figyelmet, hogy a kockázatitőke-alapok is inkább az ún. fejlesztő-kereskedelmi tevékenység, és nem a reálszféra innovációs finanszírozási igényei felé fordultak. A vállalkozások kezdeti életszakaszát finanszírozó lehetőségek közül egyre hangsúlyosabban vetődik fel az informális kockázatitőke-piac, az üzleti angyalok szerepe. De éppen azért, mert az intézményes forma itt hiányzik, a fejlődés nem túl gyors. A potenciális befektetők jobban ügyelnek arra, hogy elkerüljék a rossz befektetéseket, mint hogy megtalálják a jót. Nagy valószínűséggel a megfelelő vagyoni helyzetű réteg is viszonylag szűkös. Felvetődött, hogy e helyzetet javíthatna bizonyos állami ösztönzés – például: adóelőny nyújtása a befektetőknél –, vagy az informális rendszer bizonyos formalizálása, „házasságközvetítő” irodák „lánca” kiépítésének elősegítése. Azt azonban, hogy a kellő bizalmat e bizalmi üzletág miként szerezheti meg a hazai viszonyok közepette, azt természetesen nem lesz könnyű megválaszolni.

Hanti Erzsébet,

Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége

FELZÁRKÓZÁS – TÁRSADALMI KONSZENZUSSAL

A magyar gazdaság helyzete 2004-ben jobb volt annál, mint azt egyes egyensúlyi mutatók látni engedték, vagy mint azt többen lefestették. A GDP vártnál nagyobb növekedésének egyensúlyjavító hatását a tervezettől elmaradó adóbevételek is csökkentették. Az általános forgalmi adónál például az uniós szabályozásra való átállás nem várt bevételcsökkentő hatással járt. A Jegybank szembenállása is egyelőre megoldhatatlan problémák elé állította a pénzügyi kormányzatot. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a külföldi befektetők bizalma meginogjon a kiszámíthatóság, a stabilitás terén, amely az egyik legfontosabb szempont a befektetések mérlegelésénél. A magas jegybanki alapkamat és a túlértékelt forint pedig igen negatívan érintette mind a beruházásokat, mind a magyar vállalkozások versenyképességét. Elmaradtak a beígért államháztartási reformlépések is, ez különösen az egészségügyben egyre nagyobb gondot jelent. De 2004 az uniós csatlakozás éve is volt. Sokak számára a megkönnyebbülés követte május 1-jét: a csatlakozást semmiféle földrengésszerű változás nem kísérte, mások épp ennek hiányát emlegetik. Mikorra zárkózunk fel a társadalom számára érzékelhető módon Európához?

Időközben a kormány elkészítette és elfogadta a maastrichti kritériumok teljesítéséhez szükséges középtávú konvergenciaprogramját, amely egyben a Monetáris Unióba való

belépés, az euró bevezetésének feltétele is. Az ország gazdasági és társadalmi helyzetének eltérő megítélését jelzi, hogy a konvergenciaprogramot a kormánynak nem sikerült elfogadtatnia a szociális partnerekkel. Egyetértés csupán a megfogalmazott célokban mutatkozott, a helyzetértékelésben és a célokhoz vezető út megítélésében nem volt egyetértés. Szakszervezetek és munkaadói szervezetek – eltérő okból ugyan, de – egységesen elutasították a konvergenciaprogramban megfogalmazottakat. A gyors és hatékony felzárkózáshoz viszont szükség van a gazdaság szereplőinek egyetértésére, együttműködésére.

Sokan egy *hosszabb távú megállapodás* (paktum) szükségességét emlegetik. A szociális partnerek viszont többnyire csak kis esélyt adnak ma egy paktum megkötésének, még ha szükségesnek tartanák is. Jelen helyzetben a kormány sem kezdeményezte érdemben a lehetséges paktumról történő tárgyalásokat. Az Európai Unió több régi tagországában a Monetáris Unióra való felkészülést, az euró bevezetését, de esetenként a felzárkózást is megállapodásokkal készítették elő. A megállapodások vitathatatlanul segítettek a kormányokat, de a szociális partnereket is a felkészülésben, és a várható negatív hatások elkerülésében, enyhítésében. A megállapodásoknak azonban legtöbbször az önkorlátozó bérlétszabályozás volt az egyik eleme. Ezt pedig a szakszervezetek nem fogadhatják el a tárgyalások alapjaként sem akkor, amikor az európai uniós csatlakozás fő céljaként a jövedelmi felzárkózást, a bérfelzárkózást jelölték meg korábban. Ellene mondanak a statisztikai adatok is, amelyek azt mutatják, hogy a magyarországi GDP-hez és termelékenységhez viszonyítva a keresetek reálértéke sokkal jobban el van maradva az uniós átlaghoz képest. Az sem reális elvárás a munkavállalóktól, hogy bérlétszabályozási céljaikat akár átmenetileg is feladják az euróvezetési csatlakozásért cserébe, amely számukra nem jelent kézzelfogható előnyt.

Más tanulsággal is szolgálnak a régi uniós országok paktumai, amelyekről kevesebb szó esik nálunk. Ezek az országok ugyanis kivétel nélkül magasabb jövedelmi szinten voltak a paktumok megkötésekor, mint mi, és a paktumok ideje alatt még javítani is tudtak. Nem mindegy, hogy egy „tisztesszinten” megélhetést biztosító bérrrel, vagy a létminimumot nem vagy alig meghaladó keresettel kell-e önmérsékletre kérni a munkavállalókat, még akkor sem, ha a célokban egyébként nemzeti egyetértés van. Kedvenc példám az ír helyzet, ahol a bérek korlátozására épülő, egymást követő megállapodások „eredményeként” az ír bérek mégis felzárkóztak az uniós átlaghoz. Hogy csinálták? Talán nem tartották meg a megállapodást? Vagy egyszerűen írjuk ezt az ír csoda számlájára? Egyik sem. A megoldást a szerkezetváltásban, a folyamatos alkalmazkodásban találhatjuk meg. Írországból az elmúlt évtized(ek)ben teljesen átalakult a foglalkoztatási szerkezet. Példátlan mértékben fejlesztették oktatási rendszerüket, emelték a régi és az újonnan munkaerőpiacra kerülő munkavállalók képzettségét. A high-tech területeken létesülő munkahelyeken pedig nem egy segédmunkás béréért foglalkoztatták az újonnan felvetteket.

A magyar szakszervezetek is hasonlóan képzelik el felzárkózást. A munkavállalóknak egyaránt fontos az, hogy legyenek munkahelyeik, és ott az Európai Szociális Charta bérekről szóló cikkelyében megfogalmazottak szerinti „tisztesszinten” béreik legyenek (amelyből tisztesszimon módon el tudják tartani magukat és családjukat). Már hosszú évek óta nem reális választási lehetőség az, hogy a tárgyalások során mit részesítsenek előnyben: a munkahelyek megtartását vagy a bérlétszabályozást. A gazdasági fejlődés mai szakaszában a kettő együtt mozog. Csakis ott van foglalkoztatásbővülés, ahol a jövedelmezőség jó, tehát „jól megy a székér”, ezeken a helyeken viszont a bérek is az átlagosnál jobban alakulnak. Ez természetesen továbbra is piacikonform, a vállalkozók piaci és profitérdekeinek megfelelő növekedést jelent. Egy másik, nagyon erős összefüggés is érvényesül: a bérlétszabályozás javulásához, a bérek felzárkóztatásához szükség van a közterhek csökkenésére. A közterhek érdemi csökkentése viszont nem képzelhető el a foglalkoztatás jelentős bővülése, az eltartotti ráta javulása nélkül.

Nem feledkezhetünk el a napjainkban több síkon zajló *foglalkoztatási szerkezetváltásról* sem. Még tart a 90-es évek elején beindult gazdasági szerkezetváltás egyes hagyományos ágazatokban, alágazatokban, ide tartozik például a textil- és ruházati ipar. A magyar gazdaság növekedése, felzárkózása számára különösen fontos, hogy minél inkább meghonosodjanak, bővüljenek a nagyobb hozzáadott értéket teremtő, magasabb szakképzettséget igénylő tevékenységek. Az elmúlt években rendkívüli mértékben felgyorsult az infokommunikációs technológia, a biotechnológia és más új technológiák fejlődése, amelyek kiemelkedő növekedést (bővülő befektetést, növekvő hozzáadott értéket) biztosítanak az ezeket meghonosító vállalatoknak, ágazatoknak, országoknak. Az új technológiák előnyeit azonban csak ott tudják kihasználni, ahol a működtetésükhöz értő magasan képzett munkaerő is rendelkezésre áll. Egyre többször találkozunk azzal, hogy a szakképzett, gyakorlott munkaerő hiánya hátráltatja vagy gátolja az új beruházásokat. Az információs technológia megjelenése a hagyományos ágazatokban is napi igénnyé tette a korábbinál kvalifikáltabb munkaerő foglalkoztatását.

A foglalkoztatásban zajló szerkezetváltásnak bérvonatkozásai vannak. Mesterségesen alacsonyan tartott bérekkel (amely nemhogy a munkaerő bővített újratermelését, de a létfenntartását is csak alig fedezi) a magyar munkaerő nem lesz képes betölteni azt a feladatát, ami a jövőben rá vár. A termelékenységhez kötött bérnövekedés csak egy statikus modellben működik. Amikor a követelmények nőnek, akkor az ennek megfelelő kvalifikáltabb munkaerő ára is magasabb (például: egy gépkezelőt lecserélnék az információs technológiát értő mérnökre ugyanazon munkafázisban az új technológia működtetésére). Gondoljunk csak az ír példára vissza! A szakszervezetek által elképzelt és várt bérfelzárkózásnak a foglalkoztatási szerkezetváltás is fontos tényezője.

A munkavállalóknak az uniós csatlakozás azt is jelenti, hogy lehetőség nyílik *Európa gazdaságfejlesztési centrumához csatlakozni*, amennyiben saját erőinket, hagyományainkat és az uniós támogatásokat képesek leszünk úgy hasznosítani, hogy jól képzett munkaerővel, fejlett infrastruktúrával, valamint kedvező és stabil gazdasági feltételekkel várjuk a magas technológiai fejlettséget megvalósítani képes befektetőket. A munkavállalói érdekképviseltek többnyire azt a véleményt képviselik, miszerint Magyarországnak, amely kis ország, nyitott gazdasággal, az egyetlen esélye a felzárkózásra, az átlagos dinamikát hosszú távon meghaladó fejlődésre a csúcstechnológia, és az ezt működtetni képes humán tőke fejlesztése. A csúcstechnológia azonban önmagában nem oldja meg problémákat, többek között a foglalkoztatás bővítését sem, sőt esetenként még a létszám csökkenését is eredményezheti. A csúcstechnológiának a magyar gazdaság szerves részévé kell válnia: kapcsolódjon hozzá háttéripar, beszállítói hálózat, jól működő pénzügyi és szolgáltatási szektor, fejlett infrastruktúra. A háttérágazatok, szolgáltatások potenciális köre – amelyet zömmel a közepes- (esetleg a kis-) vállalkozások adják – az a terület, ahol a szakszervezetek az elkövetkezendő években jelentős foglalkoztatásbővülésre számítanak. Ezt a kormányoknak segítenie kell, többek között megfelelő gazdasági és iparpolitikával.

A munkavállalóknak elfogadhatatlan az a gazdaságpolitika, amelynek homlokterében – az egyensúly helyreállításának fő eszközeként – a bérek visszafogása áll. Az egyensúly fontos, de nem kerülhet előtérbe a növekedéssel, a jövővel szemben. Európa több országának a példája is azt mutatja, hogy a befele forduló, védelmi gazdaságpolitikát megvalósító országok nem voltak képesek az EU-n belül helyzetükön érdemben változtatni (Görögország, Olaszország). Ezzel szemben a csúcstechnológiára és a humán erőforrás fejlesztésére építő országok jelentős fejlődést tudhatnak maguk mögött (gondoljunk Írországra, Finnországra).

Nincs az a jó gazdaságpolitika, amely érvényesülni tud egy széthúzó társadalmi közegben. Az együttműködés szükségességét különösen hangsúlyozza az európai uniós támogatásokhoz való hozzájárulás rendje. 2007 és 2013 között egy új Nemzeti Fejlesztési

Terv alapján lehet majd az országoknak, a régióknak, a vállalkozásoknak uniós támogatáshoz jutni. A rendelkezésre álló pénz nagysága magas, tehát az elkövetkezendő időben olyan tervet kell összeállítani a felhasználására, amely a humán erőforrás fejlesztését, a foglalkoztatás növelését és a reálkonvergenciát hatékonyan segíti. Tekintve a 2006. év végi leadási határidőre, a tervet még az esetleges kormányváltás is veszélyeztetheti akkor, amikor már nem lesz idő újabb kidolgozására. Ezért rendkívül fontos, hogy minél szélesebb körben egyeztetett és elfogadott középtávú gazdasági stratégián alapuljon. A *társadalmi konszenzus* létrejöttében az Európai Unió minden szintjén hagyományosan fontos szerepet játszanak a szociális partnerek. Ezt a szerepet nekünk, újonnan csatlakozott országoknak, ahol az érdekegyeztetés történelmi hagyományai hiányoznak, még nem sikerült maradéktalanul elsajátítanunk.

Az európai uniós csatlakozás a lehetőséget adja meg annak, hogy felzárkózzunk Európa fejlett feléhez. Az viszont rajtunk múlik, hogy a tagság már rövid és középtávon is érdemi pótlólagos növekedési esélyt jelentsen.

Király Júlia – Szigel Gábor

EU-SZABÁLYOZÁS A BANKSZÉKTORBAN

Ha a kedves olvasó megkérdezi bármelyik bankvilágban járatos ismerősét, mi lesz a következő éveknek a szektorra legnagyobb hatást gyakorló jogszabályi változása, két szót kap válaszként: Bázeli II. Hogy mi köze van egy unión kívüli ország álmos kisvároskájának az EU bankszabályozásához? A válasz egyszerű: az Európai Bizottság a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság, egy nagy tekintélyű nemzetközi testület ajánlásai alapján dolgozza ki a bankok tőkeszabályozásának új alapelveit, amelyek várhatóan 2007-től lépnek életbe a tagországokban, így Magyarországon is, és amelyek gyökeres változásokat hoznak a (legalábbis a hazai) banki kockázatkezelésben.

A bankok tőkeszabályozása

Kezdjük a történetet a legelejéről! A banki működés legfontosabb alapeleme, hogy a bank a betétesektől gyűjt forrást, majd ezt a pénzt, tehát a más pénzt – a megtérülés reményében – hitelezés vagy egyéb más befektetés (például: értékpapír-vásárlás) formájában kihelyezi. Csakhogy a befektetés és a hitelezés kockázatos tevékenységek: ha a bank el kalkulálja magát – vagy egyszerűen csak váratlan, kedvezőtlen események lépnek fel –, a kihelyezett forrást, vagyis a betétesek pénzének egy részét vagy akár egészét elveszítheti. Ilyenkor a bank nem tudja visszafizetni a betéteseknek a kölcsönvett összegeket, hacsak nem rendelkezik valamekkora saját tőkével, amely a befektetési tevékenységen elszenvedett veszteségekre – legalább átmenetileg – fedezetet nyújt. A banki hitelezési és befektetési tevékenységből származó veszteségek ellen védő banktőkét *szavatoló tőkének* szokták nevezni,¹ mivel ez *szavatol* a betétesek – és nem utolsósorban a pénzügyi rendszer stabilitásának – biztonságáért. Ma már a szabályozó hatóságok valamennyi fejlett országban előírják a hitelintézetek számára kötelező szavatolótőke-szintet.

¹ A szavatoló tőke nagyrészt a bank saját tőkéjéből áll, ide tartoznak azonban egyéb, alárendelt kölcsöntőkeelemek is.

Szigel Gábor, a Nemzetközi Bankárképző Központ tanácsadója.
Király Júlia, a Nemzetközi Bankárképző Központ vezérigazgatója.

Mi volt a Bázeli I.?

Mindazonáltal a tőkeszabályozás nem tekint jelentős múltra vissza: általános nemzetközi sztenderdjeinek kidolgozását – nem mellékesen a korszak nemzetközi adósságválságainak hatására – a 80-as években kezdte meg a világ 10 legfejlettebb országának (a G-10-nek) vezető banktisztviselői által létrehozott Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság (*Basel Committee on Banking Supervision – BCBS*). A BCBS 1988. június 15-én fogadta el a *Bázeli Egyezmény* néven elhíresült okmányt, amely eredetileg a nemzetközileg aktív bankok számára tartalmazott ajánlásokat tőkeellátottságukra vonatkozóan. Ez lett – amint az „örökös” későbbi megjelenésével kiderült – a Bázeli I. Az egyezmény 1993-ban lépett végérvényesen életbe: az aláíró országok ekkortól tették kötelezővé alkalmazását saját, és *immár nem csak a nemzetközileg aktív* bankjaik számára. A G-10 csoporton kívül a Bázeli I. normáit a fejlett világ más országai – köztük Magyarország – és az akkori Európai Közösség tagjai is folyamatosan átvették és alkalmazták hazai szabályozásukban.

Az első Bázeli Egyezmény a tőkeellátottság mérésére az ún. *Cook-hányados* vezetete be, amelynek számlálójában a bank szavatoló tőkéje szerepel, míg nevezőjét a kockázattal súlyozott eszközérték (*RWA – risk weighted assets*) alkotja. Bázeli I. értelmében ennek a hányadosnak meg kell haladnia a 8 százalékot.² Az egyezmény iránymutatást nyújtott mind a szavatoló tőke, mind a kockázattal súlyozott eszközérték kiszámítására. Ezek közül inkább az utóbbi igényel némi magyarázatot. Az egyes eszközök kockázati súlyát a Bázeli I. meglehetősen egyszerűen határozta meg: a legtöbb eszköz súlya 100 százalék lett (vagyis egy 100 euró összegű hitel kockázati súlya éppen 100 euró kockázatnak felelt meg). Voltak azonban olyan, biztonságosabbnak ítélt eszközök (állampapírok, ingatlan-jelzáloggal fedezett követelések), amelyek kedvezményes 0 százalék, 20 százalék vagy 50 százalékos súlyt kaptak. Ez utóbbi esetekben tehát 100 euró összegű kitettség értelemszerűen már csak 0, 10 vagy 50 euró kockázatvállalással volt egyenértékű. (Ez a szabályozás már akkor is kissé nyakatekertnek számított: egy 100 eurós, de 50 százalékos kockázati súlyú követelésnél a 8 százalékos tőkekövetelmény 4 eurónyi tőkét jelentett, vagyis *valójában* a tőkekövetelmény az ilyen kedvezményes súlyozású kitettségekre nem is 8 százalék, hanem csak 4 százalék volt.)

Miért volt szükség a Bázeli II.-re?

Az első bázeli egyezménnyel kapcsolatban az idők folyamán egyre több kritika fogalmazódott meg. Egyrészt az eredeti 1988-as szabályozás valójában csak a hitelkockázatokat fogta meg, a bankok befektetési tevékenységéből származó ún. piaci (vagyis a különböző árfolyamok és kamatgörbék piaci ingadozásaiból származó) kockázatait nem.³ Emellett a Bázeli I. nem számolt a bank működési kockázataival (csalás, belső rendszerek meghibásodása stb.) sem. Mivel ezen kockázati fajtákból a hitelintézeteknek ugyanúgy vesztesége származhat, mint a hitelkockázatokból, ezért logikus lett volna ezekre is szavatoló tőkét képezettni.

² Itt természetesen mindenkiben felmerülhet a kérdés: de miért éppen 8 százalék? Miért a 8 százalékos szavatoló tőke szint az, amely mellett a betétesek már biztonságban érezhetik magukat, és miért nem 6 vagy 10 százalék a Cook-hányados értéke? A kérdésre nem adható megalapozott válasz. A választás valószínűleg azért esett a 8 százalékra, mivel a 80-as évek végén nagyjából ekkora volt a tőkeellátottsága a nyugat-európai, illetve amerikai bankoknak.

³ A bankok piaci kockázataira vonatkozó tőkekövetelményt az Egyezmény 1993-as és 1995-ös kiegészítő ajánlásai ragadták meg, ezeket az EU, illetve Magyarország szintén átvette a 90-es évek folyamán. A piaci kockázatra vonatkozó tőkekövetelmény számítási módszerei az új egyezményben sem változtak, így ezek ismertetésétől itt most eltekintünk.

A másik probléma magával a hitelkockázattal adódott. A Bazel I. nem differenciált megfelelő módon a különböző kockázatu adósok között. Hiszen gondoljunk csak bele: egy multinacionális nagyvállalat valószínűleg kisebb eséllyel megy csödbe, mint egy tőkehiányos kisvállalkozás, mégis a korábbi tőkeegyezményben a kettő ugyanakkora kockázati súlyt (100 százalék) kapott.

A kritikákat érzékelve 1999 júniusában a Bizottság bejelentette egy Új Tőkeegyelelési Egyezmény kidolgozását, amely – az akkori tervek szerint – 2006 végétől váltotta volna fel a régit. Ezt az új szabályozást – amelynek végleges szövege hosszú vajúadások után 2004 júniusában megszületett – nevezték el Bazel II.-nek.

Miről szól a Bazel II.?

Az új tőkeszabályozás elsődleges jelentősége az, hogy az első tőkeegyezmény fentebb kiemelt hiányosságait orvosolni fogja. Noha a 8 százalékos mutató a Bazel II.-ben is megmarad, jelentősen változik a kockázattal súlyozott eszközérték kiszámítása.

A legfontosabb változás a hitelkockázatokat érinti. Itt a banki tőkekövetelményt alapvetően két módszerrel lehet majd kiszámítani. Ebből az egyik, az ún. *szunderd módszer* nem sok szót érdemel, mivel ez jórészt megegyezik a jelenlegi egyezmény előírásaival. Az igazi újdonság az ún. *belső minősítésen alapuló* (internal rating based – IRB) *módszer* lesz: az ezt választó hitelintézetek lehetőséget kapnak, hogy különböző matematikai-statisztikai módszerekkel maguk becsüljék meg egyes hitelkihelyezéseik kockázatait, és az annak fedezéséhez szükséges szavatoló tőke nagyságát. Ezeket a becsléseket a bankok elsősorban múltbeli tapasztalataik alapján tudják majd végrehajtani. Ha például egy adott adóstípussal kapcsolatban – amely lehet például a mezőgazdasági termelők, a nagyvárosi szellemi foglalkozásúak vagy a vidéki fizikai munkások adóscsoportja – a bank már rendelkezik tapasztalati nemfizetési értékekkel és veszteségráttakkal, akkor ezek segítségével előre tudja jelezni, hogy a jövőben az ilyen adósoknak kihelyezett hiteleken legfeljebb mekkora veszteségeket szenvedhet el, és ezek fedezéséhez mekkora szavatoló tőkére van szüksége. Természetesen egy hitelintézetnek több dologra is szüksége van egy ilyen becslés végrehajtásához: megfelelő adatbázisokban tárolt megfelelő mennyiségű, megfelelő múltra visszatekintő és megfelelő tisztaságú adatra, ezekre épülő becslési modellekre, valamint fejlett kockázatkezelési rendszerekre.

Másik nagy újdonsága a Bazel II.-nek, hogy bevezeti a működési kockázat fogalmát a szabályozói tőkekövetelményben, vagyis a bankoknak a jövőben működési kockázatoknak való kitettségüket is kalkulálni, illetve tőkét kell képezni utána.

Az új tőkeegyezmény nagy vívmánya a differenciáltabb megközelítés: minden bank maga modellezheti – saját kockázati profilja alapján – tőkeszükségletét. Vagyis a kevésbé kockázatosabbban működő bankoknak arányosan kevesebb tőkére lesz szükségük, míg a nagyobb kockázati étvággal rendelkező hitelintézeteknek több szavatoló tőkét kell majd felhalmozniuk. Összességében pedig a Bazel II. úgy választja meg a szavatoló tőke kiszámítására előírt módszereket, hogy a legfejlettebb nyugati országok hitelintézeteinek többségében csökken majd a tőkekövetelmény (ennek köszönhetően ott a bankszakma teljes mértékben az új szabályozás mögött áll).

Tőkeszabályozás az EU-ban

A kedves olvasó – már amennyiben idáig bírta szusszal – ezen a ponton kissé kezdetlenül türelmetlenné válni: ez mind nagyon szép, de mi köze van ehhez Magyarországnak és az Európai Uniónak? A kapcsolatot az teremti meg, hogy – noha a Bazel II. rendelke-

zései elvileg csak ajánlások, amelyek egyébként is csak a nemzetközileg aktív nagybankokra érvényesek – az Európai Unió a bázeli elveket át kívánja ültetni saját jogrendszerébe is.⁴ Mindez azt jelenti, hogy a Bázeli II. előírásai az EU teljes területén, így Magyarországon is kötelező érvényűvé válnak, még hozzá – ha az Európai Parlament és a Tanács a szóban forgó bizottsági direktívák módosítását a jelenlegi menetrend szerint elfogadja – akkor már 2007-től.

Mindennek nem kellett volna szükségszerűen így történni. Mivel a Bázeli II.-t alapvetően a nagy, nemzetközi bankok számára „találták ki”, ezért a kicsi, belföldi bankok esetében alkalmazása nehézkes lehet. Itt elsősorban az okoz problémát, hogy ezek a kisebb hitelintézetek nem rendelkeznek megfelelő mennyiségű adatállománnyal a belső tőkebecslések végrehajtásához. Az Egyesült Államok ezért a bázeli előírásokat valóban csakis a saját nemzetközileg aktív nagybankjai számára teszi kötelezővé, a csak belföldön működő kisebb hitelintézetekre nem. Az Európai Unió szintén hozhatott volna ilyen értelmű döntést, azonban végül is nem így döntött.

A Bázeli II. hatásai a hazai bankszektorra

Az új tőkeegyezmény legpozitívabb hatása kétségtelenül az, hogy újabb ösztönzőt ad a banki kockázatkezelési rendszerek fejlesztésére. Hiszen a bankoknak tulajdonképpen eddig is érdekükben állt volna várható veszteségeik precízebb, matematikaisztisztikai modelleken alapuló előrejelzése. Egy, a Nemzetközi Bankárképző Központ megbízásából tavaly (2004-ben) elvégzett felmérés azonban azt mutatta, hogy a hazai hitelintézetek legfeljebb csak szakértői modelleket használtak mind az adóminősítés, mind a veszteség-előrejelzés során, sőt ez utóbbi kalkulációra sok banknál egyáltalán nem került sor. Mindez persze nem feltétlenül jelenti, hogy a magyar bankok rosszul, vagy a kockázatra érzéketlenül működtek volna: csupán a bankolás egyfajta szakértői tapasztalaton, tudáson alapult. Az is igaz azonban, hogy eddig a hazai hitelintézetek meglehetősen konzervatív hitelpolitikát folytattak, így a kifinomultabb kockázatkezelési módszerek alkalmazása nem volt létszükséglet. Az utóbbi időkben azonban ez megváltozott: a bankok közötti verseny erősödésével a banki kockázatvállalás is fokozódik. A banki kockázatkezelési rendszerek fejlesztése tehát így is, úgy is mindenhol napirendre került volna, azonban sok bank esetében a Bázeli II. adta csak meg a döntő lökést a nagyobb fejlesztési projektek elindításához. A fentebb már hivatkozott felmérés azt mutatta, hogy a bankok többségében már gőzerővel zajlik a felkészülési munka.

Az új szabályozásnak a hazai bankok tőkeszintjére gyakorolt hatása egyelőre még kétséges: noha a belső minősítésű módszert alkalmazó bankoknál a hitelkockázatra képzendő tőke a jelenlegihez képest csökkenni fog, a működési kockázat tőkekövetelményének megjelenése ezt általában ellensúlyozni fogja, így várhatóan szektorszinten valamelyest növekszik a szavatoló tőke szintje.

Az ügyfelek szempontjából a Bázeli II. magával hozhatja a differenciáltabb, az ügyfél kockázati profiljához jobban igazodó árazást. Ha ugyanis egy bank a megfelelő modellek segítségével jobban el tudja választani a jó és a rosszabb adókat egymástól, akkor számukra különböző hitelezési feltételeket (kamat, biztosíték stb.) szabhat. Így a jobb adósok kedvezőbb feltételek mellett juthatnak hitelhez, mivel nem nekik kell megfinanszírozniuk a bank rosszabb adósokon elszenvedett veszteségeit. Ez azonban akár oda is vezethet, hogy egyes adósok kiszorulnak a hitelezésből, mivel csak túlságosan rossz feltételekkel tudnának hitelhez jutni.

⁴ Ez technikailag a hitelintézetek tőke megfeleléséről szóló 93/6/EEC számú, illetve a bankcsoportok konszolidációjáról szóló 2000/12/EC számú Európai Bizottsági direktívák módosításával történik.

Az új szabályozásnak a hazai környezetbe való átültetése azonban számos nehézséggel is együtt jár: a bázeli követelményeknek való megfelelés egyrészt minden bank esetében az adat-nyilvántartási rendszerek kisebb-nagyobb átalakítását igényli, ami jelentős költségigényű feladat. Vannak azonban további koncepcionális jellegű problémák is, amelyek nagyrészt a belső minősítésen alapuló módszerrel függenek össze. A hazai hitelintézetek ugyanis általában csak a lakossági hitelszegmensben rendelkeznek elegendő ügyféllel (illetve múltbeli adattal) ahhoz, hogy arra a szavatoló tőke számításához szükséges veszteség-előrejelző modelleket lehessen alapozni, míg a vállalati szegmensben – talán az Országos Takarékpénztárt leszámítva – egyetlen banknak sincsen ehhez elegendő múltbeli adata.

Sajnos a hazai bankok ezekre az ügyfelekre sem alkalmazhatják az egyszerűbb, sztenderd módszert: egyrészt, mert a Bazel II. csak korlátozottan teszi lehetővé a kevert módszerválasztást,⁵ másrészt, mivel a szabályozás azt is elő fogja írni, hogy ha egy bankcsoporton belül az anyabank a belső minősítésen alapuló módszert vezeti be, akkor a csoport valamennyi tagjában követni kell ezt a gyakorlatot. Mivel a magyar bankok többsége maga is leánybank, és anyabankjaik a belső minősítésű rendszert fogják választani, ezért idehaza is ezt a gyakorlatot kell majd követni. Ezért a legtöbb bank a vállalati hitelszegmensben kénytelen lesz anyabankjától átvenni a tőkeszámításhoz használatos módszereket. Ez nem egyedülállóan magyar jelenség: megállapítható, hogy a Bazel II. következtében a több európai országban működő bankcsoportok egyes leánybankjainak működése jelentős harmonizáción esett/esik át.

Hasonló módon közeledni fog egymáshoz az egyes tagországok bankfelügyeleteinek gyakorlata az új szabályozás következtében. Mivel a tőkeszámítást a nagyobb bankcsoportoknak konszolidált szinten is el kell végezniük, ezért az anyabankok felügyeletei lesznek jogosultak a bankcsoporton belül alkalmazott tőkeszámítási módszerek elfogadására. Olyannyira, hogy ezt akár a leánybankok nemzeti felügyeletei ellenében is megtehetik majd: ha tehát például egy holland bankcsoport felügyelete engedélyezi az egész csoport számára a belső minősítésű módszer használatát, akkor a PSZÁF nem tilthatja meg ezen bankcsoport magyarországi leánybankjának, hogy e módszer szerint számítsa ki a tőkekövetelményét. Más kérdés, hogy a szabályozásban olyan ösztönzők is vannak, amelyek az egyes nemzeti felügyeleteket inkább az együttműködésre fogják sarkallni.

Összefoglalás

A fentiekben megpróbáltunk rövid áttekintést nyújtani a hitelintézetek EU-tőkeszabályozásának történeti háttéréről, illetve a legújabb, még elfogadásra váró – a Bazel II. néven befutott – jogszabályok jelentőségéről, várható hatásairól. Tekintve, hogy az új szabályozás több mint 300 oldal, csak a leglényegesebb pontokat emelhetjük ki. Összességében elmondhatjuk, hogy az új tőkeszabályozás döntő változásokat indíthat be a magyar bankok működésében, és jelentősen hozzájárulhat a hazai banki kockázatkezelés fejlődéséhez. Ugyanakkor hozzájárulhat szakmai kompetenciáknak itthonról az európai (anyabanki) központokba való áthelyeződéséhez is: egyrészt a szabályozói szinten, másrészt a bankcsoportokon belüli kockázatkezelési rendszerek a teljes egészében az anyabanki központokba való áttevődésével.

⁵ Vagyis amikor a bank bizonyos típusú adósaira a sztenderd, más adósaira a belső minősítésen alapuló módszert alkalmazzák.

Kovács Árpád

az Állami Számvevőszék elnöke

A gazdaságpolitika prioritásaihoz

A tavalyi körkérdésre adott válaszómban a kollégáim segítségével a gazdaságpolitika előtt álló rövid távú feladatokként a *külső-belső egyensúly* és a *versenyképesség javítását*, az *infláció* korábbi csökkenő trendhez való visszatérítését, a *forint stabilitásának* biztosítását és a *megtakarítások* növekedésének elérését jelöltem meg. Most sem teszek másként, az ő véleményüket alapul véve válaszolok a *Külgazdaság* kérdéseire.

Lássuk tehát az idei várható adatok¹ birtokában, hogy hol sikerült megvetni a lábunkat, és hol vannak még súlyos, feltehetően hosszabb távon megoldandó problémák.

Ami az *egyensúlyt* illeti, jelentős erőfeszítések, többszöri évközi módosítás árán sikerült ugyan 1 százalékpontot lefaragni az államháztartási deficit GDP-hez viszonyított mértékéből, de a *külső egyensúly hiánya* – amit a folyó fizetési mérleg deficitjével jellemzünk – továbbra is *tarthatatlanul magas*, azaz hasonlóan a 2003. évi adathoz a *GDP 9 százalékára tehető*. Tény, hogy a lakosság nettó megtakarítása, s így hitelnyújtása a 2003-as mélypontról elmozdult, de a fellendülőben lévő gazdálkodó szféra és az államháztartás együttes hiteligénye ezt nagyjából az előző évi mértékben ismét meghaladta, így a külső finanszírozás euróban mérve nőtt, aránya a GDP-hez az említett és fenntarthatatlan 9 százalékon maradt. Ebből számomra az következik, hogy önmagában véve az *államháztartás deficitjének csökkenése csak szükséges, de nem elégséges feltétele az egyensúlynak*, a valós egyensúlyi problémát a fizetési mérleg tartós hiánya fejezi ki. Ezen a fronton tehát még további tennivalók vannak, tehát *hosszabb távon a fizetési mérleg alakulását tekinteném az egyik, ha nem a legfontosabb prioritásnak*.

Mi szolgálhatja ezt a célt? A megoldás kulcsa minden bizonnyal a *versenyképesség* gyors, EU-átlagot meghaladó növelése, ami alapvetően nem a bérek visszafogásán, hanem az ország teljesítményének növelésén alapulhat. Ehhez azonban beruházás, fejlesztés kell a gazdaság minden szegmensében, beleértve a kis- és középvállalati szférát és a tárgyi és humán infrastruktúrát is. A fejlesztéshez pedig pénz kell, és úgy tűnik, hogy itt érünk a hosszabb távú gondolkodáshoz: a *fejlesztéshez elérhető pénzek időbeli és térbeli allokációjához*. Ezt célozza többek között az EU-bizottsággal egyeztetett és aktualizált konvergenciaprogram, illetve a Nemzeti Fejlesztési Terv. Úgy gondolom, hogy ebben kitüntetett szerepe van az EU-finanszírozási forrásoknak, az ezekre épített programoknak, amelyek tervezésének jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Végül is a versenyképesség ilyen növelésével érhető el, dinamikusan emelkedő GDP mellett – racionális fogyasztói magatartást feltételezve –, hogy a *lakossági nettó megtakarítások fokozatosan kiváltják a külső, eladósodáshoz vezető finanszírozást*, és a fizetési mérleg fenntartható hiányát eredményezik, amit szakértők a mi esetünkben többnyire a GDP 5 százalékát nem meghaladó mértékben definiálnak.² (Természetesen mindvégig takarékos, szigorú államháztartást feltételezve.)

Az *infláció alakulása és a hazai valuta stabilitása* nagymértékben a monetáris politika sikerességén múlik. A monetáris politika azonban csak akkor lehet sikeres, ha egy hosszabb távon is koherens gazdaságpolitikába ágyazott, fiskális politikával összehangoltan működik. Egy évvel ezelőtti írásomban kritizáltam azt a „policy-mix”-et, amit a laza államháztartás és az erre hivatkozva drákói monetáris politika jelentett. A *változás*

¹ Az ideai adatok tekintetében alapvetően a Pénzügyminisztérium januári „Gyorsjelentésére” támaszkodom.

² A konvergenciaprogram még 2008-ban is csak 6,6 százalékig jut el.

azóta látható: az államháztartás „bekeményített”, a jegybank, illetve a Monetáris Tanács óvatos, többnyire kiszámítható fokozatos kamatleépítésbe fogott, miközben kemény politikai küzdelem után a jegybanktvényt is módosították. (A módosítás irányát persze mindenki másképp interpretálja.) Jelenleg a többszöri kamatcsökkentés árfolyamra gyakorolt kedvező hatását nem látom, az euró árfolyama jelenleg³ is 250 forint alatt van. A külföldi minősítők azonban a deficcittel még mindig elégedetlenek, így besorolásunkat nem javítják, sőt, ez a leértékelődés irányába mutat. A helyzet tehát nem egyértelmű, stabilitásról nem beszélhetünk.

Ennek ellenére elmondható, hogy a fiskális és monetáris politika összhangja szerény mértékben javult, mindez az infláció csökkenő trendjét támogatja, és ez javulásként értékelendő. Ennek alapján a konvergenciaprogramban felvázolt *dezinflációs pályát reálisnak* ítélem.

A *stabil árfolyam* kialakulása csak hosszabb távon várható, kérdés azonban, hogyan reagál a piac a Monetáris Tanács eddig követett „kis lépések” taktikájára. Ezt elsősorban az exportörök szempontjából kulcsfontosságúnak tartom, de nem közömbös az EMU-csatlakozás szempontjából sem.

A legnagyobb változások a *jövedelempolitikában* következtek be az elmúlt évben. Az egy keresőre jutó reálbér-növekedés mutatója a 2003. évi 9,2 százalékról gyakorlatilag 0-ra csökkent, azaz a keresetek vásárlóértéke nem nőtt. Ez a költségvetési szférában a deficitcsökkenés egyik legfontosabb eleme volt. A reálbér befagyasztása jelentős lépés volt a kiigazításban, azonban az előző évek teljesítményektől – gazdaságilag nem indokolható mértékben – elszakadó jövedelempolitikája által okozott arányeltolódást csak részben korrigálta, ezért elvileg a következő években is a reálbérek legfeljebb a GDP-vel azonos mértékben nőhetnek. (2005-ben az elfogadott adómérséklés miatt ez nem valósul meg.)

Mindazonáltal a kiigazítás elkezdődött, a konvergenciaprogram reális célokat követ.

Néhány ponton azért látok kockázatokat is.

Az államháztartási pozíció javulását nem *szisztematikus feladatátvilágítás* alapozta meg, bár a pályázati rendszer alkalmazása kétségtelenül jelentős és jó lépés volt. Az állam feladatainak határai még mindig homályosak, nem egyértelmű, hogy mi az, amit közvetlenül az államnak kell ellátnia és finanszíroznia is, s mi az, amit más konstrukcióban kell végezni, megosztva a finanszírozást és az ellátást államháztartáson kívüli szervezetekkel. Ezt a munkát nem lenne jó tovább halasztani.

A *második nyugdíjpillér kiiktatása* a deficitből – s erre 2007-ig van csak lehetőségünk – statisztikailag mintegy 1 százalékponttal kedvezőbbnek tünteti fel a hiányt. Mi lesz utána? A bővös 3 százalékot viszont e korrekció nélkül kell produkálni. A konvergenciaprogram ezt számszerűleg be is mutatja, részletes költségvetési számítás híján azonban nem meggyőző. (Közben választások lesznek.)

Az ÁSZ költségvetési véleményében is felvetettük, hogy az *autópálya-beruházások* „kihajózása” a költségvetésből a PPP akciók körébe ugyan rövid távon igen látványos, de a terhek kumulált és hosszabb távú bemutatása elmaradt. Túl azon, hogy az idejű autópálya-eladás bevételei sincsenek a kezünkben, milyen hatással lesz ez a továbbiakban? Engem az eddigi tapasztalatok nem villanyoztak fel.

Nem látok arra irányuló konkrét lépéseket, amelyek oldanák az *önkormányzati szektor alulf finanszírozottságát*. Ezt a problémát az ÁSZ évek óta felveti a költségvetéssel kapcsolatban. A megoldás itt is sürgető.

Összefoglalva: nem szívesen állítanék rangsort a különböző prioritások között, hiszen azok többnyire feltételezik egymást, ha az egyikben sikertelenek vagyunk, a másik is sérül. Ezért a következőképpen fogalmaznék.

³ 2005. január 12-én.

Tekintsük *a külső egyensúly* javítását – a fizetési mérleg hiányának csökkentését – alapvető feladatnak, mert ez jelentős, bár mértékében nehezen meghatározható kockázatot hordoz magában. Ennek érdekében folytassunk következetes, szigorú – az EU-forrásokat optimálisan hasznosító – költségvetési politikát, és fokozatosan *csökkentjük a deficitet*. Emellett a *jövedelempolitikában* ne engedjük a teljesítményektől elszakadó tendenciákat érvényesülni még akkor sem, ha ez rövid távon politikai hasznot hoz. A gazdaságpolitikával *összehangolt monetáris politikával* biztosítsuk az infláció tendenciaszerű csökkenését és az ésszerű kamatszintet. (Ez mérsékelni fogja az állam adósságszolgálati terheit is.) A *koherens és kiszámítható gazdaságpolitika* megalapozza a valuta stabilitását és segíti a tőke megtelepedését.

Az intézményi reformok megvalósításáról

Arra a kérdésre, hogy az intézményi reformok közül melyik a legfontosabb, viszonylag egyszerűen lehet válaszolni: elkerülhetetlen és gazdaságilag is szükséges az államháztartási reform végrehajtása.

Ennek részeként – az olyan nagyléptékű, a jövő generációira is hatást gyakorló problémák megoldása mellett, mint például az egészségügy és az oktatás helyzetének, kilátásainak rendezése – azt is el kellene érni, hogy megfelelő államszámvetési szabályozás alakuljon ki, és az államháztartás rendszere viszonylag stabil és kiszámítható legyen.

Míndez kiérlelt koncepcióra épülő összehangolt cselekvést feltételez. Az átgondoltság, a megalapozás erősítésének igényét szemléltetik az elmúlt 15 évben elfogadott költségvetési törvények deklarált prioritásai is, részben azzal, hogy egyesek minduntalan ismétlődnek, mások csak itt-ott, esetenként több év kihagyással fordulnak elő. Az egyensúlyi helyzet javítása, a takarékos állam mint prioritás 1993 óta minden évben szerepel. A fenntartható növekedési pályára állítás először 1993-ban, majd pedig 1996 és 2004 között folyamatosan, az infrastrukturális beruházások 1992 és 1997 között, utóbb 2004-ben, a munkanélküliség kezelése 1991 és 1993 között, azután 2003-ban és 2005-ben, a gazdálkodó szervezetek állami támogatásának csökkentése 1991 és 1992-ben, ugyanakkor e támogatások növelése 1993 és 1995 között, valamint 1997-ben, az oktatás fejlesztése 1993-ban és 1994-ben, valamint 2003-ban, az egészségügyi reform 1992-ben, 1996-ban és 2002-ben stb.

Az államháztartás reformja végső soron azt is jelenti, hogy a mai gazdasági helyzetben, vagy ha úgy tetszik, az Európai Unió új tagjaként (elkészve vagy kevésbé elkészve) *nem egy-egy részterületen kell intézményi reformot végrehajtanunk, hanem a gazdaság működése és működtetése egészében.*

Az államháztartási reformot önmagunktól, önmagunk érdekében is meg kell valósítani. Az Európai Unió és az európai uniós tagság – mint oly sok más esetben – most sem kívülről jövő új feladatot fogalmaz meg, hanem végső soron saját érdekeinkre figyelmeztet. Az Európai Uniótól pótlólagos forrást a gazdasági növekedéshez akkor tudunk maximális mértékben és optimális szerkezetben felvenni, ha egyrészt gazdaságunk (és társadalmunk) állapota, szerkezete olyan, hogy képes befogadni és aztán majd működtetni a támogatásokat. A másik a pénzügyi, a költségvetéssel összefüggő oldal a társfinanszírozásra és emellett a magántőke bevonására való képességünk.

Az utóbbi feladat nem kicsi. A rendszerváltás utáni másfél évtizedre elfogadható növekedési szint mellett – mint fentebb láttuk – feszültségekkel terhessé vált az egyensúlyi helyzet. A költségvetésnek a privatizációból származó pótlólagos forrása is lassan megszűnik: 2004 után az ez évi magánosításokkal a privatizáció korszaka befejeződik. A privatizáció – mely a nemzetközi kapcsolatok átrendeződése mellett a rendszerváltás másik előfeltétele volt – nemcsak a piacgazdaság létrehozását, a működő tőke bevoná-

sát, majd többségében ésszerű működtetését tette lehetővé, hanem évről évre pótlólagos forrást jelentett a költségvetésnek.

Úgy is fogalmazhatunk: a rendszerváltás utáni években a ma társadalmi ilyen értelemben részint a „tegnap” megtermelt javaiból szerzett felhasználható forrást. Ennek megszűnte nemcsak negatívum, hanem a költségvetés kényelmességének bizonyos feloldását, más vetületben egy hatékonyabb gazdaságpolitikát és gazdasági gyakorlatot is kikényszeríthet. Az ország versenyképességének kérdése még jobban előtérbe kerül, és ez a versenyképesség-javítás többé nem hagyható már csupán a vállalatokra.

Így kanyarodunk vissza a kérdésre adott válasz elejére, *az államháztartási reform szükségességére. Ennek célja végső soron nem más, mint az állam, az állam működtetése versenyképességének megteremtése. Ez önmagában nem feltétlenül jelent kicsi vagy nagy államot. Veszteséget kis gazdasági méretarányokkal is létre lehet hozni, és önmagában versenyképes lehet egy nagyobb szervezet is. A méret és a szerkezet, a belső struktúra, a gazdasági és társadalmi munkamegosztás módja végső soron a céloktól és a célok megvalósításához kiválasztott eszközeinktől-módszereinktől függ. Az intézményi reformok körét és legcélravezetőbb útvonaltól is a gazdasági-társadalmi célok, valamint az ahhoz kapcsolható módszerek viszonya fogja megadni. A részletek elemzése nélkül: nemcsak valószínű, hanem bizonyos, hogy egy a mostaninál karcsúbbnak mondható, de hatékonyabb államra, „országműködtetésre” van szükség. Ugyanakkor a XXI. század elejének világában, amikor rájöttünk arra, hogy nemcsak a gazdaságban és a gazdaságot él az ember, hanem a lét ennél sokkal összetettebb, akkor *semmiképpen sem beszélhetünk leegyszerűsítőve a gondoskodó állam leépítéséről. Valószínűleg egy olyan államstruktúra az optimális, amelyben élnek és hatnak a piaci mechanizmusok, de az állam – lényegében polgárai születésétől aktív korukon keresztül életük végéig – gondoskodik mindazon tagjairól, akik önmagukban is gondoskodni akarnak magukról, családjukról. Úgy vélem ebben a gondolatrendszerben lehet és kell megtalálni az államháztartási reform konkrétumait a gazdaság és a gazdaságon túli folyamatok, az államigazgatás, az egészségügy, az oktatás, a tudomány, egyszóval a társadalom működésének valamennyi területén.**

Losoncz Miklós,

**a GKI Gazdaságkutató Rt. kutatásvezetője,
a Modern Üzleti Tudományok Főiskolája főiskolai tanára**

A csatlakozási szerződés és a csatlakozási okmány hatálybalépésével befejeződött Magyarország EU-csatlakozásának folyamata, amely az Európai Megállapodás 1991. decemberi aláírásával, illetve ezt követő hatálybalépésével kezdődött. E folyamatban a fő szerepet a külgazdasági diplomácia játszotta a csatlakozási tárgyalások sikeres végigvitelével. Nem zárult le viszont a taggá válás, azaz Magyarország teljes körű integrálódása a közösség egységes belső piacába. Ennek részben külső, részben belső okai vannak. A külső okok a közösség által kért és adott derogációkhoz és átmeneti korlátozásokhoz (a szabad munkavállalás hiánya, a Strukturális Alapok forrásaihoz és a mezőgazdasági közvetlen kifizetésekhez való korlátozott hozzáférés stb.) kapcsolódnak. Ezek a korlátozások előre meghatározott menetrend szerint fokozatosan megszűnnek. A belső okok között azoknak a koordinációs és harmonizációs mechanizmusoknak és intézményi feltételeknek a gyengesége említhető, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy Magyarország egyrészt hatékonyan vehessen részt az EU – elsősorban a kormányközi együttműködés alapján szervezett – intézményeinek működtetésében, másrészt sikeresen juttassa érvényre nemzeti érdekeit az integrációban. Az EU-taggá válás szakaszában nem a

külgazdasági diplomácia, hanem a hazai szakpolitikák és intézmények szerepe, az egyes területek közötti koordináció és harmonizáció jelentősége domborodik ki.

Az EU-csatlakozás különös élességgel állította előtérbe a gazdaságpolitika cél-, eszköz- és intézményrendszere sok megoldatlan vagy részben megoldott hosszú és rövid távú problémáját. Ezek közül a leglényegesebb a rövid, a közép- és a hosszú távú nemzetgazdasági tervezés, a konvergenciaprogram kidolgozása, a gazdaságpolitika egyes elemeinek az összehangolása, a közösségi gazdaságpolitikai harmonizációban és a közösségi jogszabály-előkészítésben való részvétel, valamint a mindehhez szükséges belső intézményi feltételek kialakítása és működtetése. E területeken számottevő ellentmondás feszül a belső feltételek és a magyar érdekeket egyébként hatékonyan képviselő külgazdasági diplomácia között. Hiába megfelelő a brüsszeli képviselő munkája, ha nincs mit képviselni, illetve a képviselendő ügyek tartalma sok kívánnivalót hagy maga után.

Az EU-tagsággal kapcsolatos első külső kihívás a tervezés. A magyar politikai és gazdasági elit a piacgazdaságba való átmenet óta nem tud mit kezdeni a nemzetgazdasági tervezéssel. Nem válaszolta meg megnyugtatóan azt a kérdést, hogy szükség van-e egyáltalán tervezésre, ha igen, akkor milyen legyen annak jövőképe, jellege (például stratégiai terv stb.), arculata, időhorizontja, felépítése, mi legyen annak prioritása, milyen intézményre ruházza a tervezés feladatát stb. A nemzetgazdasági tervezéssel kapcsolatos autonóm jellegű, azaz a döntéshozók helyzetfelismeréséből és -értékeléséből táplálkozó, nem pedig külső kényszerek alapján kezdeményezett kísérletek eddig jórészt eredménytelenek voltak.

Külső kényszer, azaz a közösségi forrásokhoz való hozzáférés szabályrendszere hívta életre a Nemzeti Fejlesztési Hivatalt, amely a közösségi források lehívásához elengedhetetlen, a 2004 és 2006 közötti időszakra vonatkozó első Nemzeti Fejlesztési Tervet dolgozta ki az Európai Bizottság által előírt szerkezetben és tartalommal. Az EU-csatlakozásból adódó egyik leglényegesebb kihívás most a közösség következő, a 2007 és 2013 közötti időszakra vonatkozó költségvetésének tervezése, ezzel összefüggésben a közösségi források felhasználásához elengedhetetlen második Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozása. Az n+2 év szabály (az adott évre előirányzott közösségi kötelezettségvállalások lehívására – többek között az utólagos finanszírozás miatt – még további két év áll rendelkezésre) miatt a tervezés időhorizontjának ráadásul nem 2013-ig, hanem 2015-ig kell terjednie.

A közösségi források bevonására megbízható terveket, programokat, beruházási projekteket akkor lehet készíteni, ha a gazdaságpolitikai döntéshozóknak megalapozott elképzeléseik vannak a magyar gazdaság várható és valószínű, illetve kívánatos hosszú távú fejlődési irányzatairól és lehetőségeiről, valamint arról, hogy az állam milyen módon kívánja és tudja befolyásolni a gazdasági folyamatokat. Következésképpen a második Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozását meg kell előznie egy ugyanolyan időhorizontú átfogó fejlesztési terv, nemzeti fejlesztési stratégia elkészítésének. Ebből a hosszú távú nemzeti fejlesztési stratégiából vezethető le, annak része lehet a közösségi források bevonását megalapozó Nemzeti Fejlesztési Terv.

A kormány elképzelései szerint a hosszú távú nemzeti fejlesztési stratégiát fogja tartalmazni az ún. Európa-terv. Az ezzel kapcsolatos konkrét részletek még nem ismertek, így a szervezeti-intézményi kérdésre adott válasz sem, azaz az, hogy milyen – meglévő vagy újonnan felállítandó – intézmény feladata legyen a hosszú távú nemzeti fejlesztési stratégia kidolgozása, továbbfejlesztése és folyamatos karbantartása. A Nemzeti Fejlesztési Hivatal szervezeti és személyi infrastruktúrája elvileg alapja lehet ennek. Ugyanakkor a nemzeti fejlesztési stratégia tartalma gyökeresen különbözik a nemzeti fejlesztési tervekétől, következésképpen kidolgozása más típusú megközelítést, ismereteket és szakemberállományt követel. Csak további, a nemzetgazdasági tervezésben és a gazda-

ságpolitikában jártas szakemberekkel megerősített Nemzeti Fejlesztési Hivatal lehet a hosszú távú tervezés központi intézménye. A szükséges személyi és egyéb feltételek a lehetséges szervezetként még szóba jöhető Gazdasági és Közlekedési Minisztériumban nem állnak rendelkezésre.

Az EU-taggá válással kapcsolatos második külső kihívás a közösségi gazdaságpolitikai koordinációban és az ehhez kapcsolódó feladatok megoldásában való részvétel. A nizzai EK-szerződés gazdasági és monetáris politikával foglalkozó fejezete kimondja, hogy a tagállamok gazdaságpolitikájukat közös ügynek tekintik, és azt az Európai Unió Tanácsán belül összehangolják. Mint ismert, a tagállamok gazdaságpolitikái koordinációjának és döntéshozatali folyamatának központja a tagállamok gazdasági és pénzügyminisztereiből álló Ecofin Council (Economic and Financial Council), amelyben Magyarországot a pénzügyminiszter képviseli.

A gazdaságpolitikai koordináció egyik fontos eszköze a konvergenciaprogram, amelyet a Gazdasági és Monetáris Unióban (GMU) részt nem vevő országoknak kell készíteniük. Ebben hihetően kell vázolniuk a GMU-ba vezető utat a tervezett intézkedésekkel együtt. (A GMU-tagok stabilitási programot készítenek, amelynek tartalma lényegében ugyanaz, mint a konvergenciaprogramé.) Az eddigi konvergenciaprogramokat a Pénzügyminisztérium készítette. A konvergenciaprogramok időhorizontja a jelenlegi, az elmúlt és a következő három évre terjed ki, tehát rövidebb, mint a nemzeti fejlesztési tervek hétéves időtávja. Tartalma is gyökeresen különbözik a nemzeti fejlesztési tervektől, mert középpontjában a fiskális pozíció alakulása áll. A konvergenciaprogram inkább az átfogó nemzeti fejlesztési stratégiához áll közelebb, de mind időhorizontját, mind tartalmát tekintve sokkal szűkebb annál. Az eddig kidolgozott konvergenciaprogramok és az első Nemzeti Fejlesztési Terv között megvan az összhang, de a Nemzeti Fejlesztési Tervhez hasonlóan a konvergenciaprogram sem illeszkedik hosszú távú nemzeti fejlesztési stratégiába.

Az EU-csatlakozásból adódó harmadik külső kihívás a közösségi jogszabály-előkészítésben való magyar részvétel, amely korántsem megnyugtató. A minisztériumok, főhatóságok és más kormányzati intézmények naponta nagyszámú közösségi másodlagos jogszabály (rendelet, irányelv, esetleg ajánlás és vélemény) tervezetét kapják meg – rendszerint rövid határidőn belül történő – véleményezésre. Az esetek jelentős részében érdemi véleményalkotásra nincs elegendő idő, főképpen pedig felkészült szakember, így a közösségi jogszabálytervezetek nagy részére nem tesznek észrevételt. A jelenlegi feltételek mellett a kormány nem tud élni megfelelően a közösségi jogszabály-előkészítésben, ennek alapján a nemzeti érdekek érvényesítésében rendelkezésre álló lehetőségekkel.

Hiányos továbbá a közösségi jogszabálytervezetek hatásvizsgálata, valamint az érintett gazdasági szereplőkkel való megvitatásuk intézményesítése. A teljességhez azért az is hozzátartozik, hogy a jelentősebb közösségi jogszabálytervezetek véleményezését megelőzte az érintettekkel való párbeszéd.

Az Igazságügyi Minisztérium a közösségi jogszabályok átvételének jogi, nem pedig gazdasági aspektusait fogja össze. A közösségi és a hazai jogszabályok közötti esetleges tartalmi gazdasági ellentmondások és inkonzisztenciák kiszűrését szolgálja a jogszabálytervezetek köröztetése az érintett kormányzati intézmények között. A tapasztalatok szerint az esetek nagy részében ezen a területen is formális a véleményezés idő- és szakemberhiány miatt. Az alaposabb jogszabály-előkészítés javítaná a magyar részvétel hatékonyságát az Európai Unió Tanácsának különféle fórumain. A nemzeti érdek hatékonyabb érvényesítése érdekében megfontolandó a minisztériumok, főhatóságok és más kormányzati intézmények közösségi jogszabály-előkészítéssel foglalkozó szervezeti egységeinek a megerősítése.

Végül nagyon sok kívánnivalót hagy maga után a fő gazdasági szereplők: a munkavállalók, a munkaadók és a kormány közötti együttműködés. Mind a konvergencia-program, mind a nemzeti fejlesztési stratégia megvalósításához, ezáltal a Gazdasági és Monetáris Unióba való belépéshez, ezzel összefüggésben az euró bevezetéséhez elengedhetetlen a munkavállalók és a munkaadók közötti konszenzus a jövedelempolitikáról, lehetőleg hosszú, de legalább középtávú megállapodás a bérek dinamikáját meghatározó elvekről, illetve a béremelések üteméről.

Összefoglalásként megállapítható: ahhoz, hogy Magyarország a régi tagországokkal egyenrangú tagja legyen az Európai Uniónak, képes legyen kiaknázni a tagságból adódó előnyöket és hatékonyan érvényre tudja juttatni nemzeti érdekeit, fejlesztenie kell azokat az intézményeket és mechanizmusokat, amelyek a magyar gazdaságot a közösséghez kapcsolják. Az EU-tagság külső fegyelmező erejére utal az a körülmény, hogy nem odázható el többé egy sor olyan kérdés megválaszolása, amelyhez az érintett gazdasági szereplők józan belátása kevés ösztönzést adott.

A 2006. évi parlamenti választásig tartó időszakban a kormány mozgásterére igen korlátozott a nagy rendszerek (egészségügy stb.) reformja terén, ahol rövid távon csak kis lépésekkel lehet előrehaladni. Kisebbség viszont a korlátok az EU-taggyá válást előmozdító területeken, így a különböző időhorizontú, funkciójú és tartalmú nemzetgazdasági tervek (hosszú távú nemzeti fejlesztési stratégia, Nemzeti Fejlesztési Terv és konvergencia-program) kidolgozására és összehangolására alkalmas intézmények felállítása vagy a meglévő intézmények (Pénzügyminisztérium, Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Gazdasági és Közlekedési Minisztérium) célirányos átalakítása és a közösségi jogszabály-előkészítés terén. Sajnálatos, hogy ezek a kérdések háttérbe szorultak a közigazgatási reformra kidolgozott különféle koncepciókban. Az elemzett külső kihívások fényében megfontolandó olyan integrációs csúcsmisztérium vagy hasonló intézmény létrehozása, amelynek feladata egyrészt a magyar érdekek európai uniós intézményekben történő képviselete, másrészt az EU-taggyá válást érintő területeken folyó tervezési, jogszabály-előkészítési, jogalkalmazási stb. tevékenységek összehangolása, konzisztens stratégiává formálása lenne az érintett gazdasági szereplők aktív bevonásával.

Papanek Gábor,

**az Eszterházy K. Főiskola egyetemi tanára,
a GKI Gazdaságkutató Rt. ügyvezető igazgatója**

AZ EU-INTEGRÁCIÓT CSAK A GYORS GAZDASÁGI FEJLŐDÉS FELTÉTELEINEK MEGTEREMTÉSE TEHETI SIKERESSÉ

A *Külgazdaság* ez évi körkérdésének a témája, az EU-konvergencia valóban ismét a magyar gazdaság jövőjének egyik kulcskérdése. S a tárgykör áttekintését különösen fontosnak vélem azért, mert sok a hiányzó információ, gyakoriak a megalapozatlan, egyoldalú vélemények, s nem ritkák a gyakorlati tapasztalatokkal ellentétes, tudatosan torzított állásfoglalások sem. Ezért az alábbiakban arra törekszem, hogy lehetőleg széles körűen – ugyanakkor elméleti, illetve empirikus alátámasztásra építve – tekintsem át a lemaradásunk mérséklésére hivatott, legfontosabbaknak vélt tennivalókat.

1. Már a neoklasszikus növekedésméleteken alapuló vizsgálódásoknak is fontos üzenetük van. Arra a gyakran figyelmen kívül hagyott tényre világítanak ugyanis rá, hogy gazdaságunk viszonylag gyors növekedésének fontos előfeltétele a *munkaerőbázis bővítése*, a lakosság inaktív hányadának mérséklése is (lásd például: *Román, 2004*).

Egyaránt módot kell találnunk a fiatalok munkába állásának gyorsítására, a nyugdíj előtt állók foglalkoztatási lehetőségeinek bővítésére és a mintegy 600 ezer főt kitevő, hosszabb ideje munka nélkül élő (szak)képzetlen rétegnek a munkaerőpiacra való visszavezetésére.

A megvalósításhoz intézményrendszert is, szabályozást is ki kell alakítani. S e feladat teljesítése hozzájárul a konvergencia előrehaladásához is. Hiszen a foglalkoztatottnak a munkaképes lakosságon belüli hányada az EU-ban ma is közel tíz százalékkal magasabb, mint nálunk – továbbá a következő időszakban az unió ezen átlag további jelentős, akár 10 százalékos növelésére törekszik, tehát a hazai foglalkoztatás jelentős bővülése kell majd a lemaradás növekedésének az elkerüléséhez is.

2. Gazdaságpolitikáinknak elsősorban az *innovációkat* kell segítenie mind a hazai gazdasági fejlődés gyorsítása, mind az EU-konvergencia támogatása érdekében. Az elmúlt évtizedben jelentős korszerűsítés valósult meg ugyan egyes szektorainkban, így az ipar, az üzleti szolgáltatások – többségükben külföldi tulajdonba került – nagyvállalatai körében. Az előrehaladást makrogazdasági statisztikáink is kimutatják (*Balogh, 2002*). A felmérések szerint a hazai tulajdonban maradt vállalatok (s különösen a kis és közepes cégek) csak a versenytársainknál szokásosnál lényegesen ritkábban vezetnek/vezetnek be azonban innovációkat (Eurostat, 2000). A tendencia módosításának a fontosságát növeli, hogy az EU (a Lisszaboni Program értelmében) világgpiaci versenyképessége javítása érdekében e téren is az unió teljesítmény javítására törekszik, s így csak akkor csökkenthetjük a technológiai szakadékot (gap), ha fejlődésünk gyorsabb, mint a többi tagországé.

A kívánatos hazai előrehaladás segítése során – miként ezt az evolutionary economics hívei ajánlják (*Nelson–Winter, 1982, Hodgson, 2003*) – elsősorban a tudáramlást kell gyorsítanunk. Módot kell találnunk arra is, hogy növeljük vállalataink innovációs készségét (javítsuk a műszaki haladás eredményeire vonatkozó információellátást, bővítsük a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok érvényesítési lehetőségeit, növeljük az innovációs ráfordítások megtérülési esélyeit, emeljük az innovatív vezetők társadalmi megbecsülését). Erősíteniünk kell (hatékonyságukat javítva) az innovációs „tudás” áramlását segítő közvetítő, információs, tanácsadó intézmények hálózatát. De ösztönöznünk kell kutatószféránkat is az elért (esetenként jelentős) eredményeik szabadalmaztatására, gyakorlati alkalmazására, „ipari” kapcsolataik gazdagítására.

A vázoltak megvalósításához szükséges intézményi rendszer kialakulóban van. Létrejött a fejlesztési tervek kimunkálására hivatott Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal, s az innovációk finanszírozását segítő Alap. Remélhető, hogy az Országgyűlés hamarosan elfogadja az innovációs törvényt (benne az állami K+F üzleti hasznosítását lehetővé tevő új szabályozást, a spin-off cégek alapításának és működtetésének könnyítését). Az Alapba 2004-ben befizetett, a vártnál nagyobb összeg arra mutat azonban, hogy a hazai cégek a feltételezettnél is kevesebbet fordítanak fejlesztésre, s ezért a szabályozásban jelentősen tovább kell növelnünk az innovációk megvalósításának az ösztönzését is.

3. A modern institucionalisták (például a Nobel-díjas *Coase*) szerint korunkban a jog és a *jogbiztonság* is a gazdasági fejlődés fontos forrása. S az ez irányú vizsgálatok (*Papanek, 1999, EBRD, 1999, World Bank, 2000*) szerint a jogbiztonság terén a közép-európai, kiemelten magyar gazdaságban is a fejlődés jelentős „tartalékai” (ki nem használt lehetőségei) található. A tulajdonhoz fűződő, illetve a szerződésekkel megszerzett jogok érvényesítési lehetőségei számos esetben szerények. A késedelmes vagy nemfizetés a kis- és közepes vállalatok többségénél hatalmas károkat okoz, számos csőd és felszámolás oka. A feketepiac tisztességtelen árversenye sok mezőgazdasági, építőipari, kereskedelmi vállalkozást foszt meg piacaitól. A betörések, a lopások a mezőgazdaság-

ban jelentősen rontják a termelési kedvet, másutt, így az autóiparban, a turizmusban erőteljesen fogják vissza a keresletet.

Számos részlet bizonytalansága, ellentmondásossága ellenére jogi intézményrendszerünk egyes fő elemei, így a törvények és az igazságszolgáltatás szervezetei már EU-harmonizáltak. A vizsgálatok (például a most hivatkozott elemzések) szerint igen széles körben a gazdasági fejlődés fékjei viszont a „szabályozás” gondjai – a gyenge, következtelen ellenőrzés, a hiányos jogsegélyszolgálat, az elhúzódó bírósági ügyintézés, a végrehajtás nehézségei, a mindezek miatt következmények nélkül maradó törvénysértések kockázatai. Súlyosbítja a bajt, hogy társadalmunk egyes rétegei (vezetői) igen „rugalmassak”, az EU-ban kialakultnál sokkal nagyobb „megértést” tanúsítanak bizonyos visszaélések iránt. A gazdaság fejlődésének, EU-konvergenciájának gyorsítása érdekében azonban gazdaságpolitikánknak minden eszközzel a szigorúan jogkövető magatartás terjedéséért kell küzdenie.

4. A XX. század utolsó harmadában világszerte módosultak a vállalati versenyképesség fő tényezői, a mind nagyobb sorozatnagyság helyett a rugalmasság, a gyors alkalmazkodás vált a siker legfontosabb kritériumává (*Schumacher*, 1991). A *kis- és közepes vállalatok* – például induláskor a Microsoft, a Netscape, a Cisco Systems, az Amazon.com, a Yahoo! –, illetve ezek hálózatai is gyakran kerültek a fejlődés élvonalába. Az EU ezért kiemelt fontosságot tulajdonít a kis- és középvállalati szféra, illetve a kis- és középvállalati hálózatok támogatásának. A „Zöld könyv” szerint a ma legfontosabb tennivalók három pillére *a*) a vállalatok indulása, fejlődése, növekedése előtt álló korlátok lebontása, *b*) a vállalkozói kockázatvállalás és az elérhető eredmény közti egyensúly helyreállítása és *c*) a vállalkozás társadalmi elismertségének a fokozása (EC, 2003).

A változások a magyar fejlesztéspolitika számára is új lehetőségeket nyitottak. Az elmúlt másfél évtized hazai gazdaságpolitikái mindig hangsúlyozták is e lehetőségek kihasználásának a jelentőségét. Az érintettek mindig hatástalanoknak találták azonban a tényleges erőfeszítéseket. A prioritások, a szűk kör számára osztogatott kedvezmények hatékonysága gyakran volt kifejezetten kedvezőtlen. Ugyanakkor az ez irányú vizsgálatok tapasztalatai szerint az EU-ban megindult fejlődés követése alig haladt, a piacra lépés korlátjainak a lebontása egyes szektorokban (így az élelmiszer-kereskedelemben, a hírközlés terén) vontatott volt és maradt, a szakképzett munkaerő-kínálat széles körben hiányzik, a vállalkozói képességek fejlesztése alacsony hatékonyságú, a tőkepiacon nincsenek üzleti angyalok, a szabályozás túlzott adminisztrációs terheket és elvonásokat ír elő, az infrastruktúra sok helyütt hézagos, a közlekedés-hírközlés drága stb. (*Ács – Szerb – Ulbert – Varga*, 2002, IMD, 2004). Van tehát módunk a támogatási célok változtatására.

Az előrehaladást, a kis- és középvállalati hálózatok kialakulásának lendületét jelentősen segítené a regionális fejlődés gyorsulása. Régióink közül csak a közép-magyarországi képes (méretei és szolgáltatásai révén) felvállalni azonban a fejlődés centrumának a szerepét, további régióink kicsik, üzleti szolgáltatásaik szűk körűek, intézményrendszereik is kialakulatlanok, s fejlesztési forrásokkal sem rendelkeznek, még a regionális EU-források fogadására sem igen alkalmasak. A gazdaságpolitikának e gond felszámolása is alapvető tennivalója.

A vázolt (és ezekhez hasonló) fejlesztési feladatok pontos megfogalmazása és megvalósítása a gazdaságpolitika részletes kimunkálását teszi szükségessé. E „tervezés” elvégzését valószínűsíti, hogy a közelmúltban a nemzeti fejlesztési koncepciók kialakítására létrehoztuk a Nemzeti Fejlesztési Hivatalt. A munka sikerének a zálogát a szubszidiaritás elvének a követése (azaz a célokkal és a megvalósítás eszközeivel kapcsolatos döntéseknek a legtöbb információval rendelkező – számos tárgykörben a helyi – szervekhez telepítése) adhatja. S reméljük, hogy a Nemzeti Fejlesztési Hivatal hasznosítani is fogja e lehetőséget.

Irodalom

- Ács J. Z. – Szerb L. – Ulbert J. – Varga A. [2002]: Global Entrepreneurship Monitor (GEM). JATE, Pécs.
- Balogh Tamás [2002]: Hol állunk Európában? *Magyar Tudomány*, 3. szám.
- Coase, R. H. [1988]: The Firm, the Market, and the Law. University of Chicago Press.
- EBRD [1999]: Transition Report. 1999. Paris, Updated 2002.
- EC [2003]: Green Paper. Entrepreneurship in Europe. Brussels.
- Eurostat [2000]: Statistics on innovation in Europe. Brussels.
- Hodgson, G. M. (ed.) [2003]: A Modern Reader in Institutional and Evolutionary Economics. E. Elgar, Cheltenham, UK.
- IMD [2004]: World Competitiveness Yearbook. Lausanne.
- Nelson, R. – Winter, S. [1982]: An Evolutionary Theory of Economic Change. Harvard U. P. Cambridge.
- Papanek Gábor (szerk.) [1999]: Jogbiztonság a magyar gazdasági életben. Filum.
- Román Zoltán [2004]: Termelékenységünk és nemzetközi versenyképességünk az EU-csatlakozás küszöbén. KSH.
- Schumacher, E. F. [1991]: *A kicsi szép*. KJK.
- World Bank [2000]: Anticorruption in Transition. N.Y.

Rácz Margit,

az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének kutatási igazgatója

A MAGYAR EU-TAGSÁG ÁLTAL KELETKEZETT KÖVETELMÉNYEKRŐL ÉS AZOK TELJESÍTÉSÉNEK FELTÉTELEIRŐL

Néhány bevezető megjegyzés

Magyarország EU-csatlakozásával gazdasági értelemben nem gyors, hanem fokozatos és lényegében egyirányú változások kezdődtek meg abból a célból, hogy javuljon az ország érdekérvényesítő képessége, és folyamatos gazdasági felzárkózás váljon lehetővé.

Az első nyolc hónap alapján igazán mély következtetéseket levonni e két cél megvalósítása szempontjából nemigen lehet. Már csak azért sem, mert ebben az első rövid időszakban semmiféle „botrányos” dolog nem történt. Kisebb-nagyobb problémák persze adódtak, de e nélkül elképzelhetetlen ebben az elég bonyolult és ellentmondásoktól sem mentes integrációban az indulás.

Magyarországnak a velünk együtt csatlakozott kelet-közép-európai országokkal versenyeznie kell az EU-ban a gazdasági és politikai sikerek, valamint a felzárkózás szempontjából. Az első nyolc hónap nem eredményezte saját régiójában Magyarország kiugrását, de komolyabb leértékelődésére sem került sor. Magyarországnak hozzá kell szoknia ahhoz, hogy térségünkben az egyetlen nagy ország, Lengyelország a meghatározó. Nemcsak statisztikai értelemben. Persze igaz az, hogy Magyarország közepes nagyságúnak számít az EU-ban és nem kicsinek.

A magyar gazdaság teljesítményére 2004-ben óvatos optimizmussal lehet tekinteni. A legfontosabb kihívás az EU-csatlakozás szempontjából az, hogy a gazdasági teljesítményben minél jobban mutakozzon meg a növekedés és a pénzügyi egyensúly szempontjából egyaránt az EU-tagság áldásos hatása. Persze ennek kapcsán hangsúlyozni kell azt is, hogy ez inkább középtávon várható és korábban nemigen.

Az intézményi és szabályozási kihívások abból a szempontból ítélendők meg, hogy egyfelől az EU-tól megszerezhető előnyöket valóban meg is szereztük-e, másfelől pedig abból a szempontból, hogy vajon az egyáltalán lehívható anyagi forrásokat meg tudtuk-e szerezni, és fel tudtuk-e használni az időarányosan rendelkezésre álló részt.

Az egységes belső piacon való részvétel szükségképpen eredményez feszültségeket is. A felkészültség abból a szempontból is megítélhető, vajon ezeket a feszültségeket tudta-e a magyar intézményrendszer megfelelő módon kezelni, vagy sem. Itt olyan prob-

lémákról lehet szó, mint például a magyar méz értékének elismertetése, vagy a tokaji márkanev megvédése, vagy a higiéniai normák fokozatos teljesítésének elfogadtatása.

Érdekes kérdés az intézményi kérdések sorában, hogy a közösségi intézményekben (Bizottság, Bíróság stb.) az új tagországok szakemberei hogyan tudnak részt venni. Azaz a közösségi érdekek tartalmában rajtuk keresztül hogyan tud megjelenni a tíz új tagország helyzetéből fakadó speciális felzárkózási igény.

A hosszú távú integrációs érdekek és az intézményrendszer

Mivel a Nemzeti Fejlesztési Terv választási időszakot átívelő fejlesztéspolitikai célokat jelöl meg, elemi érdek, hogy ezeknek a céloknak pártállástól függetlenül, vagy másképpen fogalmazva, konszenzusos alapon kell kialakulniuk. Ez annyira magától értetődő, hogy nem is lenne érdemes külön említeni. A magyar politikai élet sajátosságai indokolják, hogy mégis ezt meg kell tennünk. Bármennyire természetesnek tűnik a hosszú távú fejlesztési célokban való parlamenti konszenzus, gyakorlati megvalósulását illetően a lehető legnagyobb kételyeket lehet megfogalmazni.

Nemigen lehet állást foglalni még abban, hogy az EU 2007–2013 közti költségvetése milyen esélyeket ad az újonnan csatlakozott országok felzárkózásának támogatására. Mégis nagyon valószínű, hogy nem itt van az igazi szűk keresztmetszet, hanem a hazai minimumkövetelményekben való egyetértésben. Ezért mindenekelőtt és mindenekfölött azt kell hangsúlyozni, hogy parlamenti konszenzus nélkül nem tudjuk megszerezni a fejlettségi szintünk által indokolt lehetséges forrásokat, de ha ez valami csoda folytán mégis lehetséges lesz, nem fogjuk tudni elég hatékonyan allokálni a megszerzett pénzt.

Jó lenne, ha a regionális célú fejlesztési források elköltésében a régióknak a jelenleginél jóval nagyobb szerepük lehetne. Ez is a hosszú távú célok közé tartozik. Tehát nem arról van szó, hogy egyik pillanatról a másikra a régiók szintjén meg kell teremtnie a forrásnak, az infrastruktúrának és a megfelelő szakértelemmel bíró munkatársaknak. Hanem sokkal inkább arról, hogy el kell indulni ezen az úton, még hozzá visszafordulás nélkül. A költségvetés feszített helyzete nem valószínű, hogy az elkövetkezendő három-négy évben számottevően pozitív irányban megváltozhatna. Ezért a régió felkészítése az EU-források megszerzésére és elköltésére olyan követelmény, amely ebből a helyzetből fakadóan kissé illuzórikusnak tűnhet. Ez azonban nem ment fel senkit az alól, hogy folyamatosan és fokozatosan törekednie kell a régiók alkalmassá tételére. Persze az is kérdés, hogy mit tekintünk régióknak. Jó lenne, ha legelőször erről lehetne reális képet kapni.

Az egységes belső piac működése sokféle problémát okozhat a magyar gazdaság különböző csoportjai számára. Elsősorban a kis- és középvállalkozások számára merülhetnek fel nehezen megoldható gondok. Ezek „uniós” kezelésére megfelelő hatékonysággal akkor lehet jobban számítani, ha erős lobbicsoportok jönnek létre. Alulról szerveződő civil intézményi struktúrára lenne mielőbb szükség. Ebben a folyamatban a kamaráknak is lehetne pozitív szerepük. Mindenesetre az agrárérdekek védelme is sikeresebb lehetne hosszú távon, ha a megfelelő civil szervezetek létrejöhéneek ágazati és/vagy területi alapon. Feltételezhető, hogy ezt a folyamatot a piaci sérelmek fel fogják gyorsítani.

Rövid- és középtávú érdekek, intézményi kihívások

Rövid távon a legfontosabb célként azt kell kitűzni, hogy a közös politikák megvalósítása zavartalan legyen. Ez mindenekelőtt az agrártámogatások megvalósítására vonatkozott ebben az első nyolc hónapban. Feltételezhető, hogy az egyes termelői és te-

nyésztői csoportok csalódtak, vagy legalábbis elégedetlenek a kapott támogatásokat látva. Jó lenne, ha az a mód és az a mennyiség, amit a magyar lakosság információként az EU-csatlakozás idején kapott, feledésbe menne, és mindenki világos válaszokat kaphatna konkrét kérdéseire az EU-tagság létrejötte után.

Ahhoz, hogy a miniszterek tanácsaiban a magyar érdeket jól ismerő kormánytagok vegyenek részt, arra van szükség, hogy a belső koordináció megfelelő színvonalú legyen. Az Európai Unió egy fél évszázada fejlődő integrációs alakulat. Már csak ezért is meglehetősen bonyolult. Nem lehet elvárni, hogy az érintett minisztériumok első számú vezetői teljesen tisztában legyenek az EU-val. Ezért igen nagy szükség van arra, hogy legyen a minisztériumi apparátusban egy olyan mag, amely megfelelő tudással és kapcsolatrendszerrel bír ahhoz, hogy egyfelől a magyar álláspontok képviselhetők legyenek, ami adott esetben akár 24 másik miniszterrel szemben fogalmazódik meg. Másfelől pedig a magyar gazdaságpolitika prioritásai végül is érvényesüljenek a miniszteri tanácsokban képviselt magyar álláspontokban. Minél megosztottabb egy ilyen csapat, annál inkább fennáll a veszélye annak, hogy ez a nemzeti koordináció nehezen, részben vagy sehogy sem jön létre.

Gazdaságpolitikai prioritások

A magyar gazdaságpolitika makromutatóira legnagyobb valós és virtuális hatást a magyar GMU-csatlakozás ténye és időpontja gyakorolja. A monetáris és fiskális stabilitás elérése, méghozzá a maastrichti konvergenciakritériumok szerint, korántsem egyszerű feladat. Különösen nem, ha figyelembe vesszük, hogy éppen a GMU-tagságra való felkészülés időszaka az, amikor mindenki számára érzékelhetővé kellene válnia a reál-felzárkózás területén elért eredménynek is.

Ahhoz, hogy 2010-ben a forintot felváltsa az euró, arra van szükség, hogy folyamatosan, parlamenti ciklusoktól függetlenül megvalósuljanak a maastrichti monetáris és fiskális kritériumok. 2008 végéig mindössze négy év áll rendelkezésre. A kérdés az az, vajon a magyar gazdaságpolitika képes lesz-e konszenzusos alapon elérni a kívánt pénzügyi teljesítményt. Akkor lesz egy ilyen kisebb-nagyobb megszorításoktól sem mentes gazdaságpolitika a lakosság számára hiteles, ha tisztában van azzal, miért vállalja. Elég messze van ma a gazdaságpolitika megfelelő kommunikálása és így hitelessége is attól, hogy ezt a fajta lakossági elkötelezettséget el lehetne várni.

A magyar gazdaság nemzetközi megítélése számottevően függ attól, hogy a kelet-közép-európai régió EU-tagországai hozzánk képest mikor kerülnek be az eurózónába. Jó lenne, ha Csehország, Szlovákia vagy Lengyelország nem kerülne előbb be a GMU-ba, mint Magyarország. Ezért a csatlakozás időpontját illetően „ketyeg” számunkra egy óra. Nem feltétlenül az, amit a magyar kormány kijelöl, hiszen a dátumot rövid idő alatt háromszor megváltoztatta. Hanem sokkal inkább az, amit a régiókban lévő országok teljesítménye diktál.

A magyar gazdaságpolitika sikeressége középtávon hitelességétől függ. Ez a hitelesség nem könnyen teremthető meg. De ezzel kapcsolatban egy követelményt biztosan ki lehet emelni. Ez pedig a következő. A mindenkor kormány tagjai egyetértésre kell, hogy jussanak a gazdasági prioritásokat illetően, mielőtt azt bármelyikük kommunikálni kezdi. Ha megegyezésre jutottak, akkor azt mandátumuk idején meg is kell valósítaniuk. Minden megvalósítás kompromisszumokat igényel. Ahhoz, hogy a kormány, a munkaadók és munkavállalók a prioritásokban egyetértsenek, arra van szükség, hogy mindenki kompromisszumképes legyen egy adott cél, nevezetesen a GMU-tagságot illetően.

Nem valószínű, hogy optimális esetben 2010-nél későbbre kellene halasztani az eurózónához való csatlakozásunkat. Ezért a legsürgősebb feladatnak az tűnik, hogy a kompromisszumos megállapodás intézményi feltételei teremthetők meg, és folyamatos konszenzus keresésére nyílják lehetőség.

Richter Sándor,

a Bécsi Nemzetközi Gazdasági Összehasonlítások Intézetének munkatársa

A 3 X 3 JÓZANSÁGA

Érzékelhető reálkonvergenciához a „rég” 15 tagú EU átlagos GDP-növekedési üteménél minimum 2 százalékponttal gyorsabb magyar gazdasági növekedést kell elérni. Egy látványos, gyorsabb felzárkózás ennél lényegesen nagyobb növekedési ütemkülönbséget tenne szükségessé. Ugyanakkor biztos vagyok benne, hogy hiba lenne a növekedési ütemek különbségére, azaz a mielőbbi „utolérésre és meghaladásra” fókuszált gazdaságpolitikát folytatni. A végeredmény, leszűkítve az értelmezést a növekedési ütem konkrét különbségére, nemcsak a magyar, hanem az uniós gazdasági teljesítménytől is függ. Adott esetben egy a vártnál erőteljesebben növekedő EU-gazdaság teljesítményének fényében egy kisebb növekedési ütemkülönbség a felzárkózás lelassulását mutatja, akkor is, ha a magyar növekedés ütemét, szerkezetét és fenntarthatóságát tekintve önmagában véve minden szempontból megfelelő. Gyenge uniós növekedési mutatók esetén ez az összefüggés fordítva is létrejöhethet.

A *Külgazdaság* kérdése a közép- és hosszú távú alkalmazkodásról szól, tehát a következő 3–5, illetve 5–15 év teendőiről. Véleményem szerint ezt a két időszakot egy *háromszor hármas* ritmus fogja tagolni.

a) Az *EU-források rendelkezésre állása* alapján 2005–2006; 2007–2013 és a 2014 utáni időszak.

b) Az *euró magyarországi bevezetése* alapján várhatóan 2005–2007; 2008–2009 és a 2010-től kezdődő időszak.

c) A valószínű *választási ciklusok*, pontosabban a választásokat megelőző év és a választás évének költségvetési túlköltekezés szempontjából kritikus időszaka: 2005–2006; 2009–2010; 2013–2014.

A gazdaságfejlesztésbe bevonható EU-források nem egyenletesen válnak elérhetővé. 2005 és 2006 a „phasing in” éveit jelenti mind a strukturális fejlesztési források, mind a mezőgazdasági támogatások tekintetében. 2007-től várhatóan ugrásszerűen megnő az EU-források összege, a strukturális alapokból már 2007-ben annyi pénz jöhet be, mint 2004 és 2006 között összesen. A mezőgazdasági támogatások egyenletesebben, de szintén jelentősen nőnek. Ebből a szempontból a 2007–2014-es időszak rendkívül kedvező esélyt ad az EU átlagos fejlettségi szintjéhez mért felzárkózási folyamat uniós transzferekkel katalizált gyorsítására. 2014-től új hét- vagy ötéves EU pénzügyi keret-terv indul, amely már minden bizonnyal tekintetbe veszi a várhatóan 2007-es bolgár és román csatlakozás *után* belépő majdani új tagok felzárkóztatási források iránti igényeit. Ezek kivétel nélkül Magyarországnál alacsonyabb fejlettségi szinten álló gazdaságok (a még nem EU-tag volt jugoszláv köztársaságok, esetleg Törökország és egy vagy több volt szovjet köztársaság). Ez a körülmény, valamint a nettó befizető országok már ma is nyilvánvaló és egyre növekvő kelleltensége a közös költségvetés erejüket általuk vélelmezett meghaladó finanszírozására szinte biztossá teszi, hogy a 2007–2014 közötti időszak *egyszeri és megismételhetetlen* lehetőség a jelentős részben EU-forrásokból finanszírozott felzárkózásra. Magyarország 2014 után már csak lényegesen kevesebb ilyen jellegű forrással számolhat.

Az euró bevezetésének időpontja a fenti összefüggés szempontjából lényeges. A tervezett 2010-es euróbevezetés által várható növekedésgyorsulás éppen jó időben érkezne ahhoz, hogy a magyar gazdaság úgymond menet közben lovat váltson, azaz a felzárkózási folyamatban középtávon fontos emeltyű szerepét játszó EU *költségvetési*

forrásokot kiváltsa az euró bevezetése nyomán valószínűsíthető, elsősorban külföldi *magángazdasági források* felgyorsuló beáramlásával. Ugyan erre azt is lehetne mondani, hogy akkor bőven elég 2014-ben bevezetni az eurót. Ez akkor lehetne igaz, ha egyrészt az euróbevezetés pozitív hatása azonnali és ugrásszerű lenne, ami valószínűleg nem így lesz, másrészt, ami sokkal fontosabb, ha Magyarország a többi közép-európai új tagországgal *együtt* halasztaná az euró bevezetését, aminek igen kicsi a valószínűsége. Ezzel kapcsolatban fontos látni, hogy az önmagában még nem tragédia, hogy a két balti állam és Szlovénia talán már 2007-ben bevezetheti az eurót, hiszen három viszonylag kisméretű gazdaságról van szó. Ha azonban Magyarország Lengyelországhoz, Csehországhoz és Szlovákiához, mint országcsoporthoz képest maradna le, azaz az említett országok már 2010-ben bevezetnék az eurót, Magyarország viszont csak két-három évvel később, akkor ez nagyon kellemetlen – tágabb értelemben vett – versenyképességi lemaradáshoz vezethetne versenytársainkhoz képest a régió belül. Magyarország mindenekelőtt a várhatóan új lendületet kapó közvetlen tőkebefektetésekből és a lényegesen olcsóbbá váló hitelforrásokból, valamint a monetáris unióba történő beolvadás következtében makrogazdasági szinten rugalmasabban kezelhető fizetésimérleg-korlát előnyeiből maradhatna ki.

A választási ciklusokhoz kapcsolódó költsékezési hajlam – ha akár csak kicsiben is megismétlődik a 2001–2002-es örület – irreálissá teheti a nominális konvergencia-kritériumok elérését 2007-re, illetve azok fenntartását az ERM 2-ben eltöltött kétéves időszak második évében (2009-ben). A sorrendben harmadik, 2013–2014-es választási ciklusnak remélhetőleg az euró bevezetéséhez már nem lesz köze, de még ekkor is lesz mit tönkretenni. A túlzott államháztartási deficit, illetve annak a figyelmeztetések ellenére elmaradó korrekciója előbb-utóbb a Kohéziós Alapból folyósított EU-transzferek felfüggesztésére vezethet. Ezek a transzferek a nemzeti kofinanszírozás szükséges mértékét tekintve a „legolcsóbbak”, felhasználásuk szempontjából pedig a legelőnyösebbek (viszonylag kis adminisztrációs költséggel járó, közvetlenül a költségvetéseknek folyósított pénzek). Kár lenne értük.

Hogyan lehet ezekhez a keretfeltételekhez alkalmazkodni? Megmaradva a fenti hármas tagolásnál, az EU-források minél hatékonyabb felhasználása mindenekelőtt *intézményi* kérdés. 2004–2006 közötti időszaknak a tanulás éveinek kell lenniük. A források elosztásának koordinálására létrehozott intézményrendszer ebben a két és háromnegyed évben vizsgáljuk, és itt nem az a kérdés elsősorban, hogy mi az, ami nem az elvárásoknak megfelelően működik, hanem az, hogy a magyar intézményrendszer hogyan képes a saját és a többi újonnan csatlakozó ország *hibáiból* és *eredményeiből* tanulni, késlekedés nélkül korrigálni, és újra korrigálni. Az igazi cél az, hogy az EU-pénzeket fogadó-kezelő intézményrendszer legkésőbb 2006-ra felfusson a tőle elvárható maximális teljesítményig. Nagy feladat vár a Pénzügyminisztériumra is a költségvetés belső arányainak olyan kialakításában, amely lehetővé teszi a jelentős külső források elengedhetetlen nemzeti kofinanszírozását olyan módon, hogy az a lehető legkisebb *kiszorító hatást* gyakorolja az EU-finanszírozásból kimaradó állami, illetve önkormányzati fejlesztési és működtetési feladatok finanszírozására.

A nominális (maastrichti) konvergencia-kritériumok teljesítése 2007 végére előfeltétele az euró 2010-es bevezetésének. Ugyan Európa-szerte nagy szakmai vita folyik arról, hogy mennyire ésszerű a régi EU-tagországok körülményeit és alacsony növekedési teljesítményét szem előtt tartó államháztartási deficitkritérium szigorú betartatása az újonnan csatlakozó országokkal is, úgy tűnik, nincs és nem is lesz kibúvó a teljesítés alól, amennyiben nem a visegrádi régió többi országánál később akarjuk bevezetni az eurót, a késedelem összes fent említett hátrányával. Úgy tűnik, hogy tekintettel a szükséges szigorú fiskális politika keresletkorlátozáson keresztül megnyilvánuló növekedést

fékező hatására, rövid távú növekedési áldozatot kell hozni egy későbbi, hosszabb periódus kedvező növekedési feltételeinek megteremtése érdekében.

Éppen a fenti bekezdésig jutottam a *Külgazdaság* által feltett kérdésre adandó válaszom megfogalmazásában, amikor kiderült, hogy az Eurostat hozzájárul a magyarországi nyugdíjreformmal kapcsolatos költségvetési kihatások figyelembevételéhez a deficit kiszámításánál, így az államháztartás jövedelemként könyvelheti el a nyugdíjpénztári befizetéseket. Ez a változás érezhetően mérsékli az államháztartás hivatalosan kimutatott, a konvergenciakritériumok teljesítésének vizsgálatánál figyelembe vett deficitjét. Nagy könnyebbéget jelent ez abban a tekintetben, hogy az állam által támasztott kereslet kisebb mértékű visszafogásával is el lehet jutni az előírt, a GDP arányában kimutatott 3 százalékos deficitkritérium teljesítéséig. Ez a körülmény kisebb növekedési áldozatot, kevesebb megszorítást jelent, de semmiképpen sem hoz megoldást a nagy elosztó rendszerek reformjának állandó halogatása okozta krónikus szerkezeti problémákra az államháztartásban.

A választási ciklus fiskális dimenziójának „kisimítása” még a most ismertté vált igen kedvező deficitcsökkentő számbavétel lehetősége mellett is elengedhetetlennek tűnik a nominális konvergenciakritériumok teljesítéséhez. Lehetséges-e ebben a kérdésben valamilyen konszenzust elérni kormánypártok és az ellenzék között? Ha nem, találnak-e a kormánypártok elegendő erőt magukban az önkorlátozásra a választás előtti osztogatás és a választások utáni időszakra vonatkozó ígéretés tekintetében, míg a jelenlegi ellenzék pártjai a választások előtt hajlandóak-e a reális lehetőségek között maradni az ígéretekben és esetleges győzelmük esetén az ígéretkehez kapcsolódó osztogatás tekintetében? Ez a két kérdés rendkívüli jelentőségű, de mérlegelésük és a megválaszolásukra teendő kísérlet már a politikatudomány kutatási területéhez tartozik.